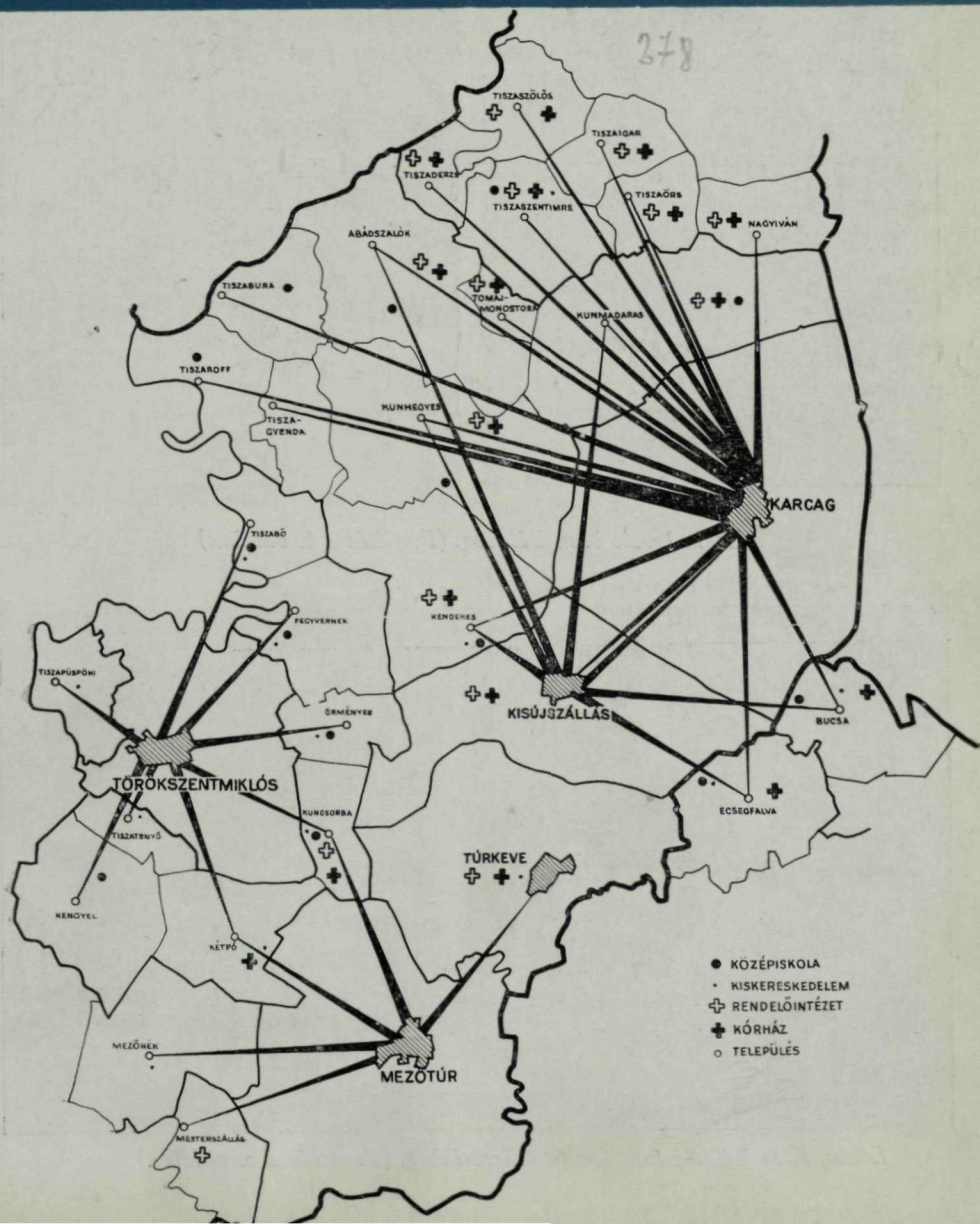

JÁSZKUNSAÉG

1968. FEBRUÁR

XIV. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM

JÁSZKUNSÁG

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Szolnok Megyei Szervezetének folyóirata

Megjelenik negyedévenként

XIV. évfolyam, 1. szám

1968. február

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta
Központi Hírlap Irodánál (Bp., V., József nádor
tér 1.) és a postahivataloknál. Előfizetési díj:
1 évre 20,— Ft. Csekk számlaszám: egyéni elő-
fizetésnél 61 280, közületinél 61 066,

A szerkesztő bizottság elnöke:

S z u r m a y E r n ő

Szerkesztő bizottság:

Barna Gábor, Elek Lajos, Imre Lajos,
Mészáros Ferenc, Mohácsi Ottó, Simon Béla,
Soós István

Felelős szerkesztő:

K a p o s v á r i G y u l a

Szerkesztőség: Szolnok, Kossuth tér 4.

Telefon: 23—50.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk
vissza.

Kiadja a Szolnok megyei Néplap
Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: Virágh Iván

Index-szám: 25 910

182—68 Szolnoki Nyomda, Szolnok, Május 1. u. 19.
Felelős vezető: Mészáros Sándor.

TARTALOM:

M. I. Trus: Lenin levelei Kun Bélához — —	1
Varga József: Az imperialisták fellazítási politikája — — — — —	8
Dr. Katonáné, Káplár Mária: Emlékezés Várkonyi Istvánra — — — — —	16
Dr. Kőszegfalvi György: Nagykunsági városok Mai gondjaik és fejlesztési lehetőségeik —	21
Dr. Lukács Pál: Szolnok megye mezőgazdasági nagyüzemeinek ipari tevékenysége — — —	31
Dr. Györffy Lajos: Túrkeve nevének eredetéről — — — — —	38
Kaposvári Gyula: Irodalmi Kurir — 1932 —	44

A címlapon: A nagykunsági városok vonzás-területe (Dr. Kőszegfalvi György cikkéhez)

„Kedves Szolnoki Elvtársak!

Nagy örömmel emlékezem a Szolnok városban tett látogatásomra.

Elküldöm Önöknek V. I. Lenin levelezését Kun Bélával.

Nagyon kérem, küldjenek egy példányt a publikált anyagokkal a következő címre:

MOSKWA

Institut marxizma—leninizma pri

CK. KPSS

Trus M. I.”

V. I. Lenin levelei Kun Bélához

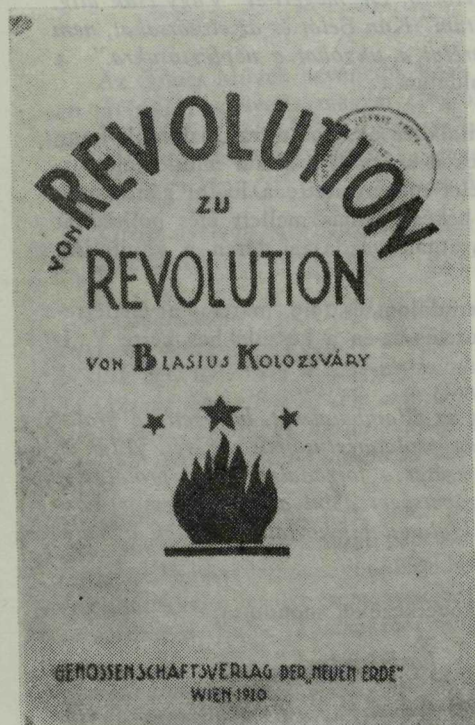
A haladó emberiség 1970-ben fog megemlékezni a világ dolgozó tömegei elismert vezérének, V. I. Lenin születésének 100. évfordulójáról. Ezzel kapcsolatban nagy érdeklődésre tarthat számot V. I. Lenin levelezése a magyar és nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő egyéniségével, Kun Bélával.

A Szovjetunióban 1958–1965 között 55 kötetben kiadták V. I. Lenin Összes Műveit, melyek közül az utolsó 10 kötet (a 46-tól az 55. kötetig) tartalmazza V. I. Lenin leveleit. A levelek között vannak első ízben publikált levelek, feljegyzések magyar elvtársak részére, s megtalálhatók közöttük olyan levelek is, amelyek már napvilágot láttak napilapokban, vagy folyóiratokban, s bibliográfiai ritkaságszámba mennek.

A gyűjtemény egy kiadásba gyűjtötte össze az összes dokumentumokat és a hozzájuk fűzött kommentárokat, melyeknek nagy jelentőségük van a történelem és más társadalomtudományok kutatása szempontjából.

Nagy érdeklődésre tarthat számot egy eddig még nem publikált kézírásos feljegyzés az Összes Művek 52. kötetében, amelyet V. I. Lenin jegyzett rá Kun Béla Kolozsvári álnéven megírt és Bécsben, 1920-ban kiadott „Von Revolution zu Revolution” (Forradalomtól forradalomig) c. brosúrájának utolsó oldalára és a fedőlap 3. oldalára. Kun Béla brosúrájának megjelenése alkalmából készített feljegyzésében ezt írja V. I. Lenin:

„A brosúrában jó a szerző szilárd forradalmi meggyőződése, a forradalomba vetett bajtálatlan bíte. Jók a pártról szóló megjegyzései, milyenek is kell annak

lennie. Jó a szociáldemokraták bírálata. De hatalmas hibája – a tények teljes hiánya. Ez gyengévé teszi a brosúrát. Az 55 oldalból 40-et pontos tényekkel kellett volna megtölteni (a szociáldemokrata párt és a forradalom története, ugyancsak az ellenforradalom története Magyarországon) – a tények összefoglalását adni és 15 oldalnyi értékelést hagyni.

Ilyen átdolgozás nélkül a brosúra rendkívül gyenge, használatra alkalmatlan.” 1.

A további 7., 8., 11., 13., 14., 18., 19., 20., 21–27., 29., 35., 41–43., 48–55. oldalakon Lenin megjegyzéseket tett, széljegyzeteket, aláhúzásokat és kipipálásokat eszközölt.

Leninnek Kun Béla brosúrájára írt feljegyzései és emlékeztetői igen érdekesek a kutatók számára. Ezek azt mutatják, hogy könyvek, cikkek, vagy más munkák megírásánál elengedhetetlen, hogy ügyesen, a valóság pontos tényeire támaszkodva, a megvilágítandó esemény igaz politikai értékelését adjuk.

Nem kevésbé érdekes az az első ízben publikált dokumentum sem V. I. Lenin Ősszcs Művei 52., az 1921. évhez kapcsolódó kötetéből, amikor Magyarországon már a Horthy-rendszer uralkodott, amely letartóztatta a Magyar Tanácsköztársaság népbiztosait. A szovjet kormány, hogy kiszabadítsa a letartóztatásból a népbiztosokat, tárgyalásokat kezdett a Horthy kormánnyal, javasolva, hogy a Magyar Tanácsköztársaság népbiztosait cseréljék ki a Szovjet-Oroszországban lévő túsókkal.

A tárgyalások megkezdése előtt G. V. Csicserin egyik levelében megkérdezte V. I. Lenint:

„... Szeretném ismerni az Ön elvi állásfoglalását, elképzelhető-e tárgyalásaink a feketeszász kormányokkal, mikor külső biztonságunkról van szó.” 2.

V. I. Lenin a következőképpen válaszolt:

„Csicserin et! Elvileg, természetesen, elképzelhető. De megéri-e? Vagy csak alig. Gyakorlatilag – nulla. E nulla kedvéért „megbántani” Kun Bélát és az elvtársakat, nem éri meg. Előnyösebb, bizonyára, CSUPÁN kicserélni a túsókat a népbiztosokra.” 3. Az eredeti, orosz nyelvű levél fotója a borító 2. oldalán.

Ez a levél kiegészíti az ismert lenini megnyilatkozásokat az ultra „baloldali kommunisták” elleni harcban, akik általában felleptek a szocialista állam mindenféle tárgyalás-folytatása ellen burzsoá államokkal. Az élet megerősítette a lenini gondolatok helyességét. Ma a szocialista tábor országai, a békés egymás mellett élés politikáját követve, kölcsönösen előnyös tárgyalásokat folytatnak gazdasági téren a kapitalista világ országaival.

Mikor Magyarországon győzött a proletárforradalom és 1919. március 21-én létrejött a tanács-kormány, a csepeli rádióállomás március 22-én a készülékhez kérte V. I. Lenint és közölte:

„Tegnap éjjel a magyar proletariátus kivonta az állambatalmat, bevezette a proletariátus diktatúráját és üdvözli Önt, mint a világ proletariátusának vezérét. Adja át üdvözlőnként és forradalmi szolidaritásunk kifejezését a forradalmi orosz proletariátusnak... A Magyar Tanácsköztársaság fegyverszövetséget ajánl az orosz Szovjet-kormánynak a proletariátus ellenségei ellen. Haladéktalanul tájékoztatást kérünk a hadibélyegzetről.” 4.

V. I. Lenin válaszában 9 óra 10 perckor a következőket mondotta:

„Rádióüdvözlő a Magyar Tanácsköztársaság kormányának.”

Ebben így szólt:

„Itt Lenin. Öszinte üdvözllet a Magyar Tanácsköztársaság proletár kormányának és külön Kun Béla elvtársnak. Üdvözlletüket átadtam az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt kongresszusának. Óriási a lelkesedés. A Kommunista Internacionálé III., moszkvai kongresszusának határozatát, valamint a hadihelyzetről szóló értesítést, amilyen gyorsan csak lehetséges, megküldjük önöknek. Feltétlenül szükséges az állandó rádióösszeköttetés Budapest és Moszkva között.

Kommunista üdvözllettel és kézszorítással

Lenin 5.

A következő napon 1919. március 23-án Lenin ismét rádiogramot küld Kun Bélának, melyben megkérdi:

„Közölje kérem, milyen valós garanciái vannak arra nézve, hogy az új magyar kormány valójában kommunista lesz, nem pedig egyszerűen csak szocialista, azaz szociál – áruló?

Többségben vannak-e a kommunisták a kormányban? Mikor ül össze a tanácsok kongresszusa? Miben áll a proletárdiktatúrának a szocialisták részéről történt realis elismerése?

Teljességgel bizonyos, hogy a mi orosz taktikánk hangjának utánzása minden részletében, a magyar forradalom sajátos körülményei között hiba lenne.

Erre a veszélyre figyelmeztetnem kell, de szeretném tudni, Ön miben látja a kézzelfogható garanciákat. Hogy bizonyos legyek az Ön személyes válaszában, kérem, közölje, milyen értelemben beszélgettem Önnel a Nemzetgyűlésről, mikor legutóbb nálam volt a Kremlben.

Kommunista üdvözllettel:

Lenin 6.

Az Összes Művek ugyancsak közli V. I. Lenin 1919. május 13-án Kun Bélához intézett táviratát, amelyet a magyar olvasók már régen ismernek. Először csupán egy részletet publikált belőle magyar nyelven a budapesti VÖRÖS ÚJSÁG 38. száma 1919. május 16-án. Teljes terjedelmében magyar nyelven 1954-ben jelent meg a „LENIN MAGYARORSZÁGRÓL (Szemelvények Lenin műveiből, Budapest) c. könyvben.

Orosz nyelven 1957-ben jelent meg V. I. Lenin Összes Művei negyedik kiadásának 36. kötetében. A táviratban V. I. Lenin ezt írta:

„Csak (május) 13-án kaptam meg április 22-én kelt levelét. Meggyőződése, hogy a hatalmas nebezségek ellenére Magyarország proletárjai megtartják a batalmat és megerősítik azt. Üdvözllet a magyar munkások és parasztok erősödő Vörös Hadseregének. Az Antant kegyetlen békéje mindenhol megszilárdítja az együttérzést a Szovjetbatalom iránt. Tegnap az ukrán csapatok, legyőzve a románokat, átlépték a Dnyesztert. Legjobb üdvözlletemet küldöm Önnek és minden magyar elvtársnak. 7.

Első ízben jelenik meg orosz nyelven V. I. Lenin két rádiogramja Kun Bélához 1919. április 7. és 8-ról azzal kapcsolatban, hogy 1919. április 7-én Münchenben kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Ezekben a napokban V. I. Lenin még nem rendelkezett értesülésekkel a lefolyt eseményeket illetően és még azon a napon kéri Kun Bélát, hogy üdvözlje a Bajor Tanácsköztársaságot és

„baladéktalanul informálni őt, amilyen részletesen csak lehet. Különösen minden olyan kapcsolatban, ami a földék szocializálását illeti Bajorországban.”

Április 8-án Lenin ismét felhívja rádióon Kun Bélát:

„Kérjük közöljön részleteket a Bajorországban lezajlott forradalomról. Mi nem tudunk semmit a Bajor Tanácskormány rövid rádiogramján kívül. Kérem, közölje ve-lünk, hogyan folynak ott az események és egészében, teljességében uralkodik-e az új rendszer. Kérem, adjon tájékoztatást a tegnapi információmban kérdezettek illetően, ami az önök nemzeti programját illeti. Mi a helyzet Bajorországban a Tanácskor-mány földreformját illetően?” 8.

Válaszul Kun Bélának arra a tájékoztatására, amely részben a megkezdődött in-tervenció által a Magyar Tanácsköztársaságnak okozott nehéz helyzettel, részben a Szovjet-Oroszországtól kért sürgős segítséggel foglalkozott, V. I. Lenin 1919 júliusa végén levelet küld Kun Bélának:

„Kedves Kun Béla Elvtárs! Kérem Önt, ne idegeskedjék túlságosan és ne adja magát a kétségbeesésnek. Csicserint és Rakovszkijt illető vádjai, vagy gyanúsításai ab-szolút minden alap nélkül valók. Mi a legteljesebb egyetértésben dolgozunk. Ismerjük Magyarország nehéz és veszélyes helyzetét és mindent megteszünk, amit lehetséges. Azonban gyors segítség néha fizikailag lehetetlen. Igyekezzenek tartani magukat, ami-lyen soká csak lehet. Minden hét drága. Tartalékoljanak készleteket Budapesten, erősít-sék meg a várost. Remélem, Ön megteszi azokat az intézkedéseket, melyeket a bajorok-nak ajánlottam. 9 Legjobb kívánságaim és erős kézszorításom. Tartsák magukat minden erejükkel, a győzelem a miénk lesz.” 10.

S a másik távirat Kun Bélához 1919. június 18-ról:

„Mi a párt KB-ban mint önálló napirendi pontot, külön megvitattuk az önök által felvetett kérdést, hogy küldjük el az önök által megnevezett elvtársat. Öt nem tartjuk lehetségesnek elküldeni és mást küldtünk, aki már elindult s csupán technikai okok miatt késik: bamarosan meg kell önökhöz érkeznie.

Együttal a saját véleményemet is kifejezem, miszerint Önnek természetesen igaza van, hogy tárgyalásokat kezdett az Antanttal. Kezdeményezni és folytatni kell azokat, minden lehetőséget, bacsak tűzszünet, vagy béke elérésére, de föltétlen ki kell hasz-nálni, hogy a nép lélegezethez jusson. De egyetlen percre se higgyenek az Antantnak, az csak bitegeti önöket és csupán időt nyer, hogy még jobban megfojthassa önöket és min-ket: Igyekezzenek megszervezni a postaforgalmat velünk, repülőgépek segítségével.

Legjobb üdvözlétem

Lenin 11.

Igen jelentősek az 54. kötetben első ízben publikált dokumentumok, melyek V. I. Lenin aggodalmát mutatják Kun Béla egészségi állapotával kapcsolatban, aki Svédor-szágba igyekszik utazni gyógykezelés céljából. V. I. Lenin megható aggodást fejezett ki. Csupán április 13-án, egyetlen napon Lenin négy levelet írt különböző címekre: L. M. Karahan helyettes külügyi népbiztosnak, P. M. Kezsencevnek, az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság (OSzSzSzk) Svédországba akkreditált diplomáciai megbízottjának, I. N. Szmirnovnak, az OK(b)P KB-a Pétervári Bizottsága és észak-nyugati irodája titkáranak és magának Kun Bélának. A levelek tartalmát teljes egészé-ben idezzük. A L. M. Karahanhoz küldött levélben V. I. Lenin ezt írta:

№8365
13.11.22.

м. Караван!
Здравствуйте. Как
здоровье бедно-
го моего сына.
Таня Купца (с
матерью) в Моск-
ве. Очень мне
жаль, что
не могу поехать
туда, чтобы

о. и не в Казань
а в Москву?

С уважением

Вал. Ленин

Lenin Karabanhoz intézett levele

„L. M. Karaban! Nagyon kérem Önt, mindenképpen segítse Kun Béla et. Stockholmba való utazását (a családjával együtt). Nagyon lekötelez, ha ír két sort, sikerül-e ez, nincs-e valamiféle különös akadály?”

Kézszorítással, az Ön Leninje”

I. N. Szmirnovnak:

„Szmirnov et! Nagyon kérem Önt, minden segítséget adjon meg Kun Béla elvtársnak és családjának, hogy elhelyezkedjenek Stockholmban és Svédországban. Kun Bélának nagy szüksége van pihenésre és gyógykezelésre.

Legjobb üdvözlétem. Az Ön Leninje.”

Kérem, röviden számoljanak be nekem Kun Béla et. egészségi állapotáról, valamint arról, mennyi idő szükséges a meggyógyításához és milyen gyógymódot javasolnak." 13.

* * *

V. I. Leninek Kun Bélával folytatott levelezéséből csupán néhány levelet idéztünk, de ezek is segítenek teljesebben és mélyebben elénk állítani nemcsak azt az erős barátságot, amely összefűzte Kun Bélát és Lenint, de az ő gyakorlati politikai harcukat is a magyar és szovjet nép boldogságáért.

MOLNÁR SÁNDOR fordítása

M. I. TRUS

JEGYZETEK:

A szövegben előforduló és számozással megjelölt utalásokat a következő helyeken lehet megtalálni:

1. V. I. Lenin Összes Művei 52. kötet 41. oldal
2. V. I. Lenin Összes Művei 52. kötet 357. oldal
3. V. I. Lenin Összes Művei 52. kötet 43–44. o.
4. Az idézet Kun Irén „Kun Béla” c. könyvéből való. Moszkva, 1966. 108. oldal
5. V. I. Lenin Összes Művei 38. kötet 216. oldal
6. V. I. Lenin Összes Művei 38. kötet 217. oldal
7. Uo. 50. kötet 310. oldal
8. A Bajor Tanácskormányról van szó. V. I. Lenin Összes Művei 50. kötet 277. oldal
9. Lásd: „ÜDVÖZLET A BAJOR TANÁCSKÖZTÁRSASÁGNAK”. Összes Művei 5. kiadás 38. kötet 321–322. oldal
10. V. I. Lenin Összes Művei 51. kötet 27–28. o.
11. V. I. Lenin Összes Művei 50. kötet 354. oldal
12. V. I. Lenin Összes Művei 54. kötet 239–240. oldal
13. V. I. Lenin Összes Művei 53. kötet 44–45. o.

Az imperialisták fellazítási politikája

„Totális antikommunizmust! Magának az elnöknek el kell ismernie, hogy a kommunisták feletti győzelem – nemzeti cél; az amerikai küldetés megvalósítása. A gondviselés ruházta ránk a feladatot, hogy irányítsuk a szabad világ harcát. . . Mi vagyunk a nyugati civilizáció hordozói. . . A Nyugaton születés privilégiuma együtt jár azzal a kötelességgel, hogy életformánkat kiterjesszük másokra is. . . A világ sok részén az ilyen politikát mint reakciós, sovinszta és zsarnok politikát el fogják ítélni. El kell tűrni ezeket a szemrehányásokat. Lelkünk mélyén ugyanis nincs semmi kétség afelől, hogy ez jó minden népnek. . .”

Barry Goldwater könyvből idéztük e sorokat. De a név ne támasszon kétséget, nem egy szélsőségesen reakciós politikus texasi stílusú megnyilatkozásáról van csupán szó, hanem a mai amerikai politika majdnem pontos megfogalmazása ez. Válasz arra, hogy mi a feladata a világban a mai Egyesült Államoknak. Ime ugyanezt a gondolatot D. Lawrence ismert amerikai ideológus így fejtí ki: „Az Egyesült Államoknak jogában áll, hogy ne csak saját területét védelmezze, hanem saját érdekeit is mindenütt”. Dean Rusk külügyminiszter nyíltan meghirdette: az USA fegyveres beavatkozást hajthat végre bárhol a világon, ha úgy véli, hogy ez a beavatkozás megfelel nemzeti érdekeinek.

Ez az agresszív hang olykor még az USA-n belül is visszatetszést szül. Igaz, az ilyen józanabb megnyilvánulásokat nem szabad túlértékelni, de érdemes példaként idézni Fulbright szenátort, aki időről időre felemeli a hangját az amerikai szenátusban egy progresszívebb külpolitika mellett. Az amerikai politika „misszionárius vonalának” nevezi azt, hogy a kommunizmust az „abszolút rossznak” tekintik. Azt mondja: „úgy tekintünk magunkra, mintha mi lennénk Isten bosszúálló angyala, akinek szent kötelessége, a gonosz filozófiák elleni harc. . .”

Egykor, a nagy amerikai forradalom idején az amerikaiak nemzeti eszménye magában foglalta a népeknek a szabadságra, az egyenlőségre és a haladásra irányuló törekvéseit – ahogyan alig több, mint száz évvel ezelőtt R. Emerson amerikai író írta „Olyan jötevőnek szeretném látni Amerikát, amilyen eddig még egyetlen ország sen. volt. Amerikának az a feladata, hogy felszabadítsa az embereket, megszüntesse a királyok és a papok hatalmát, a kastélyokat, a monopóliumokat, eltüntesse az akasztó fákat.”

Mi lett ebből az egykori nemes szándékból? Amerika a világ csendőre. Az amerikai imperializmus szenvedést, nyomort, könyörtelen pusztítást, zsarnok rendszereket hoz a népeknek. Az amerikai „nemzeti érdek” ma egy maroknyi monopoltőkés burzsoázia érdekeivel azonos – külpolitikai vetülete pedig a nemzetközi reakció legszélsőségesebb érdekeit tükrözi. Az „amerikai küldetés” ma egyenlő a szocializmus, a nemzeti felszabadítás, a haladás erői elleni világszerte vívott harccal – egyben teljes megtagadását jelenti mindannak a nemes demokratikus hagyománynak, amely az Egyesült Államok népének egykor büszkesége volt.

Több mint félévszázada a kapitalizmusból a szocializmusba való forradalmi átmenet korszakát éljük. A kialakult szocialista világrendszer mind nagyobb hatást gyakorol az emberi társadalom fejlődésére. A nemzeti felszabadító mozgalmak is nagy lendülettel törnek előre. Az egész világon szélesedik és fokozódik a békemozgalom. Mindez arról tanúskodik, hogy az imperializmus feltartóztathatatlan folyamatként veszi el régi uralmát. Ám azt sem szabad elfelejteni, hogy a szocializmus világtörténelmi offenzívája kezdettől az imperializmus elkeseredett ellenállásával szemben halad előre. Érdeemes a folyamatot erről az oldaláról is megvizsgálni néha – hisz csak így érthető meg, hogyan jutott el az Egyesült Államok olyan politikai programig, amelynek jellemzésére fentebb idéztünk néhány prominens politikai tényező nyilatkozataiból. Csak így érthető meg az USA (és más imperialista államok) stratégiája és taktikája a szocializmus előnyomulásával szemben, az a törekvés, hogy fokkal-körömmel védelmezzen minden meglévő pozícióját, s ha lehet, valamit vissza is szerezzen az elveszített „paradicsomból”.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után néhány héttel így foglalta össze a kapitalista világ stratégiai célkitűzéseit a *Journal des Debats*: „Ebben a helyzetben mi a szövetségesek érdeke? Egy egyszerű iskolás gyermek is válaszolni tudna erre a kérdésre: minden lehetséges módon elő kell segíteni, hogy az egykor szabad népek visszanyerjék függetlenségüket...” Ime a szöveg, amely azóta sem változott. A népek felszabadításának zászlaja alatt visszaállítani a kapitalizmus uralmát.

A szocializmus által félmilliót fél évszázad egész történelme jól példázza ezt a törekvést. Amíg a Szovjetunió egyedül állt szemben a kapitalista világgal, a gazdasági blokádtól a fegyveres intervencióig, a diplomáciai, politikai elszigeteléستől a fegyveres agressziójáig, mindent megpróbált a nemzetközi imperializmus, minden taktikai eszközt a stratégiai cél: a szocializmus felszámolása érdekében. Az eredmény ismeretes. A Szovjetunió politikailag, gazdaságilag, katonailag megerősödött, nagyhatalommá vált, tekintélye roppant mértékben megnőtt a világon. Olyannyira, hogy a második világháború utáni kedvező történelmi pillanatot felhasználva, több európai és ázsiai nép követte példáját, a szocialista társadalmi berendezkedés útjára lépett. Kialakult a szocialista világrendszer és mind gyorsabban fejlődik, erősödik. Azóta ez a tény, illetve ennek időszakonkénti elemzése befolyásolja elsősorban az imperializmus taktikáját. (A stratégiai cél változatlan, ha mégoly reménytelen is számukra: az immár világrendszerre vált szocializmus felszámolása.)

1. Gazdasági blokádtól a nyílt háborúig

A második világháború utáni években az amerikai monopoltőkések által vezetett világreakció a gazdasági frontra helyezte át főerőit – itt próbált meg döntő ellencsapást mérni. Ezt az elhatározást indokolta számukra az akkor kialakult helyzet: az imperializmusnak a Szovjetunió katonai összeomlására alapozott reményei nem váltak be. Egyébként is oly sokat szenvedtek a népek a második világháborúban, hogy egy új háború meghirdetése, vagy csupán ennek kísérlete is teljes ellenállásra talált volna. Nem beszélve arról, hogy nem is voltak felkészülve. Ugyanakkor a Szovjetunió és a fiatal népi demokratikus államok a háború következtében nagy károkat szenvedtek. A szétrombolt ipar, mezőgazdaság, közlekedés helyreállítása, a normális gazdasági vérkeringés megindítása volt soron.

Ebben a helyzetben a háború profitokon meghízott amerikai imperializmus gazdasági eszközökkel próbált behatolni, hogy aláássa a kialakuló szocialista termelési viszonyokat, pozíciókat szerezzen és azok segítségével letéríthesse ezeket az országokat a szocializmus útjáról. A faltörő kos szerepét a Marshall-tervnek szánták. (Az 1947-ben elfogadott Marshall-terv, amely nevét az USA akkori külügyminiszterétől kapta, három évre tizenhét milliárd dollárt irányzott elő „a szabad Európa gazdasági meg-

segítésére és a kommunizmus elleni harcra”). A szocialista közösség népei elutasították a Marshall-tervet. Ekkor bevetették velük szemben a gazdasági harc legkeményebb eszközeit: a gazdasági blokádot és a kereskedelmi diszkriminációt.

Mindez nem használt. A Szovjetunió és a népi demokratikus országok az imperializmus gazdasági blokádjá ellenére nemcsak helyreállították a háborús károkat, hanem erős, modern nehéziparra támaszkodó gazdasági bázist teremtettek, s gyors fejlődésnek indultak.

Új helyzet állt elő. A nemzetközi imperializmus újra értékelte, felülvizsgálta taktikáját. Nem csökkentette ugyan a gazdasági nyomást és diszkriminációt, de látva annak eredménytelenségét; tapasztalva a szocialista országok gyors fejlődését; bízva az újra kiépített katonai potenciálban, a nyílt háborús előkészületek útjára lépett. Kísérletképpen Koreában ki is próbálta: milyen a szocialista világ katonai felkészültsége, illetve van-e mód katonai eszközökkel visszahódítani az imperializmus elvesztett pozícióit. Az eredmény ismeretes és számukra gyászos. A Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság segítségével a hős koreai nép katonai vereséget mért az amerikai csapatokra. Időközben az is kiderült, hogy az atomfegyverek titka sem titok többé és az amerikai atommonopólium egyenlő a füstbe szállt reménnyel.

Ennek megfelelően formálódott tovább az imperialisták taktikája. Számolva ezzel, hogy – főleg az európai népi demokratikus országokban – az egyre erősödő szocialista rendszerrel szemben még számottevő belső ellenség van, s velük a proletariátus osztályharca a végső leszámolás stádiumába jutva meglehetősen kiéleződött, úgy döntöttek: a belső ellenforradalmi erők mozgósítását kombinálva a külső – politikai, propaganda és diverziós, szükség szerint esetleg katonai – támogatással, felhasználva bizonyos feszültségeket, amelyeket a személyi kultusz hibás módszerei okoznak, egyenként döntik meg a népi demokratikus országokat.

Az 1953-as németországi, majd az 1956-os lengyelországi, de főként a magyarországi ellenforradalmi kísérlet csúfos kudarca bebizonyította, hogy ez az út sem járható. A szocialista országok népei döntöttek, végképp a szocializmus útját választották. A szocialista tábor pedig olyan erős és egészséges, hogy képes megfelelő segítséget nyújtani, bármelyik országot érje is az imperialista agresszió.

2. Új taktikát kell kidolgozni

Mindezek a tapasztalatok, együtt annak a felismerésével, hogy a szocialista országok – elsősorban a Szovjetunió – a kapitalizmussal való gazdasági világversenyben is számottevő sikereket értek el, az egész imperialista politikai vonalvezetés felülvizsgálatát sürgették. 1960-ban hozták nyilvánosságra azt a jelentést, amelyet egy amerikai tudósokból álló csoport „A szovjet gazdasági potenciál méretei” címmel készített az Egyesült Államok kongresszusa elé. A jelentés többek között megállapítja: „a Szovjetunió világbefolyása méginkább növekedhet, mivel gazdasági rendszere biztosítja az emberek életszínvonalának jelentős emelkedését”. További tanulmányok készülnek, viták folynak, alakulóban van egy új taktika. D. Fessel, az amerikai kongresszus tagja már így fogalmaz: „Szilárd meggyőződésem, hogy a szabadság horizontjának a kiszélesítéséért és azért folytatott harcunkban, hogy felelni tudjunk az ellenünk irányuló kihívásokra, a szavaknak és az eszméknek ugyanolyan fontos szerepe van, mint a kenyérnek és az ágyúknak. (Jó a jelkép! A gazdasági és a nyílt katonai beavatkozás kudarcára utal D. Fessel. – V. J.) Jelenleg a világban folyó harc kimenetelét végső soron az emberek tudatán aratott győzelem dönti el.”

Világosan értelmezte az új helyzetet az SZKP Központi Bizottságának 1963. júniusi plénuma: „Ellenségeink most erőfeszítéseiket a szocialista országok elleni ideológiai harcra összpontosították. Az imperializmus ideológusai abban reménykednek, hogy az ellenséges ideológia segítségével belülről aknáznak alá bennünket.”

Kiforrott tehát az imperializmus új taktikai fővonala. A bonni Aussenpolitik című folyóirat így fogalmaz: „Fel kell használni minden korszerű propagandaeszközt, a lélektani küzdelem leleményes eljárásait, meg kell honosítanunk erkölcsünket és ideológiánkat a kommunista táborhoz tartozó országok lakosságának társadalmi tudatában. Kiaknázva a nemzeti különbségeket, a vallási előítéleteket, az emberi gyengeségeket – az írgységet, a női hiúságot, a kényelemre való törekvést –, ki kell alakítani a kommunista államvezetés céljai iránti közömbösséget.”

„Azelőtte – olvashatjuk R. Halt és R. Van de Velde: Stratégiai Lélektani műveletek és az amerikai külpolitika című könyvében –, a hadászat az ellenség bekerítésén alapult, most pedig az a feladat, hogy behatoljunk az idegen országokba és megingassuk a társadalmat.” Nem véletlenül nevezi az SZKP KB idézett plénuma az ideológiai diverziónak ezt formáját „az imperialista ideológusok nyílt gengszterizmusának”.

Így alakult ki a hatvanas évek elejére az imperializmus új taktikája, amelyet fellazítási politika néven vett át a köztudat. Tegyük hozzá, nem pontos, a valóságos tartalmat csak leszűkítetten fedji ez az elnevezés – de most már általánossá vált, ezért e tanulmány is ezt használja annak a taktikai koncepciónak a jelölésére, amelyet az elmúlt években az imperialista politikusok kidolgoztak és alkalmaznak a változatlan stratégiai főcél, a szocializmus visszaszorítása, felszámolása érdekében.

3. A fellazítási politika — az imperialisták nagy reménye

Mi az imperialista fellazítási politika célja? Talán így lehetne megfogalmazni:

1. Lazítani, lehetőleg a konfliktusig élezni a kapcsolatot a szocialista országokban a vezetők és a néptömegek között;

2. ezzel együtt, párhuzamosan lazítani, s lehetőleg ugyancsak a konfliktusig élezni a kapcsolatot az egyes szocialista országok között, de főként a Szovjetunió és más szocialista országok között, hogy

3. e párhuzamos tevékenység közepette megérjenek a feltételei a belső hatalmi eltolódásoknak majd ezek következtében a szocialista közösségből való kilépésnek;

4. amelytől már csak egy lépés – a pillanatnyi helyzetet felhasználva – a kapitalizmus valamilyen formájának a visszaállítása az adott országban.

Mint látható, ez a taktika hosszú távra szól. Számol – az ő szemszögükből nézve – bizonyos olyan realitásokkal is, mint a szocialista világ számára objektíve szükséges, egyedül járható út, a békés egymás mellett élés politikájának érvényesülése; mint a a felnőtt korba lépő szocialista országok között a gazdasági, politikai, kulturális fejlődés eltérő történelmi vonalából adódó különbségek; mint – az egyáltalán nem szűkszerű, de sajnos létező – ellentétek a szocialista világban belül.

4. Az ideológiai diverzió penészvirágai

Az imperialisták nem titkolják a fellazítási politikához fűzött reményeiket. A vágyakat összetévesztve a valósággal, a Time cikkírója így ír 1966-ban: „Ha a jövő embere visszapillant az 1960-as évekre, valószínűleg arra a következtetésre jut, hogy az évtized fő eseménye a szovjet birodalom szétesése volt. A Szovjetunió kelet-európai hegemoniája szétesik és ez a folyamat szükségszerűen folytatódik...” Ugyanebben a lapban Zbigniew Brzezinski, a Columbia egyetem „szovjet szakértője” így örvendezik: „Kelet-Európa” az a temető, ahol a kommunista internacionalizmus álmát eltemették.”

Az Osteurópa című folyóiratban egy tanulmány részletesebben is elárulja, mire alapozzák reményeiket: „A kelet-európai szövetségesek szempontjából a rendszeren

belüli irányzatok bizonyára sokat ígérő hajtásoknak tűnhetnek. Bár eltérő mértékben, ezek az államok a nagyobb gazdasági, politikai és kulturális önállóság útján haladnak.”

A Le Nouvel Observateur az SZKP XX. kongresszusa óta meggett utat így elemzi: „A kommunista világ tíz évvel az SZKP XX. kongresszusa után a teljesen megosztott birodalom képét mutatja. Nem elég azt mondani, hogy több feje van; hozzá kell tennünk, hogy darabokban hever. Nincs többé nemzetközi kommunista mozgalom, csak kommunista pártok halma, amely mindegyike a maga feje után megy. Nincs többé szocialista tábor, csak a szocialista országok csoportja, amelynek minden tagja szét-szört rendben, a maga számlájára dolgozik.”

Ime, így szól az imperializmus rókáinak kórusa, hogy kiénekeljék az egység sajtját a számból. Nem kevésbé érdekes az sem, mit sugallnak külön-külön egy ország népének, hogy belső zavart keltsenek. Ime néhány példa erre is.

Ismeretes, hogy Románia álláspontja a nemzetiségi kérdésben, a nemzeti szuverénitás felfogásában nem egyezik minden szocialista ország véleményével. Az Osztrópa című nyugatnémet külpolitikai folyóirat beszámol arról, hogy – állítólag – 1963-ban Nyugatra csempészték egy emlékiratot Romániából. Kétkedés nélkül valódinak minősíti ezt az „emlékiratot”, sőt bizonyítéknak használja arra, hogy rosszabbodott a magyar kisebbség helyzete. Így ír: „Ez az okmány messzemenő letartóztatásokról, deportálásokról és néhány olyan magyar kivégzéséről számolt be, akiket azzal gyanúsítottak, hogy közvetlenül, vagy közvetve olyan akciókban vettek részt, amelyeket a hatóságok államellenes cselekedetnek minősítettek. . . Nem lehet kétség afelől – folytatja –, hogy Bukarest a magyar kisebbség teljes asszimilálására és felszámolására törekszik.”

Amit a magyar kisebbség sorsáról ír, nyilvánvalóan szemerszedett hazugság. Cáfolatra sem érdemes, de mégis álljon itt egy mondat Balogh Edgár kiváló erdélyi magyar publicista tollából: „A párttal együtt lakosságunk egésze is – nemzetiségi különbség nélkül, egy szép családiasságban – a szocializmus ügyének előbbrevitelét látja abban, ami összefűz bennünket. . .” De mit számít az igazság, amíg hiszékeny emberek vannak? Különösen akkor, ha az a rothadt burzsoá nacionalizmus maradványaival táplált talajba hull. Mindenesetre az ilyenfajta hírek köztudatba vitele alapos tüske lehet két nép egymás felé nyújtott tenyerében.

Más irányba is lövöldöznek mérgezett nyilaikkal. Egy idézet a New York Times-ből: „Egyes nyugati megfigyelők az egyetemre járó nemzedéknek a nyugati dolgok iránti csodálatát úgy értékelik, hogy az saját hazájukból való kiábrándulásukat és a nyugati világhoz fűződő érzelmi kötöttségeiket mutatja. . .” Ezt rólunk, a mi fiataljainkról írják. Azzal a nem titkolt szándékkal, miszerint minél többször hangoztatják, annál többen hiszik ezt így nálunk is.

Még egy példa arra, a propaganda módszerre, amely így indul ki: addig hangoztatunk valamit, amíg végülis elhiszik. Ez a horog a szovjet nép felé dobódik, de mások is „ráharaphatnak”. Az Espresso című olasz hetilap írja: „Az új funkcionárius nemzedék – a Szovjetunióban – a szerk. – a bürokratikus stabilitást, vagy méginkább a bürokrácia diktatúráját a hatékony kormányzás egyetlen szilárd bázisának kell, hogy lássa. . . Az apparátus tagjai egy maximálisan centralizált rendszer, egy ridegen hierarchikus és a sokévi diktatúra folyamán politikailag megromlott bürokratikus szervezet tagjai.”

Így lehetne folytatni szinte vég nélkül a betáplálni szánlékozott rothadt ideológiák penészvirágait – a lengyelek „katolicizmusáról”, a németek „magasszintű, hagyományosan keletellenes technikai kultúrájáról”, a románok „latinos műveltségéről”, a csehek „nem a szlávokat jellemző munkaszeretetről”, a jugoszláv népek „oroszlensőségéről” – mindarról, amelyet alkalmasnak tartanak népek és vezetők, illetve az egyes testvéri népek közötti ellentétek, konfliktusok szítására.

Az imperialisták fellazítási taktikáját a Kennedy-kormányzat idején dolgozták ki. Talán éppen ez is magyarázza, hogy sokakban a Kennedy neve által fémjelzett politika megalapozatlan illúziókat is keltett. Ugyanis a fellazítási taktika – amely az USA

vezető politikusai által nagyon alapos elemzés, megfontolás után, mint a szocializmus előnyomulásával szembeni legalkalmasabb védekezés taktikája lett kidolgozva – feltételezi a gazdasági és kulturális kapcsolatokat, a normális diplomáciai érintkezést, általában egy nyugodt, higgadt külpolitikai vonalat, a nemzetközi helyzet bizonyos stabilitását. Kennedy elnöksége alatt ez a szellem érvényesült is.

5. A Johnson doktrina

A jelenlegi Johnson-kormány nem változtatta meg alapvetően elődeinek az ötvenes évek végén kidolgozott általános, a fellazításon alapuló politikáját, de eszközeiben, módszereiben kétségtelenül reakciósabb, szélsőségesebb annál. A „Johnson doktrina” lényege: Egyrészt folytatni a fellazítás taktikáját, fejleszteni a gazdasági, kulturális kapcsolatokat, remélve e kapcsolatoktól az amerikai célkitűzések sikeres megvalósulását. Másrészt céljaik elérése érdekében a Kennedy-kormányral szemben – „kijávitva” annak „liberális” túlzásait – fokozottabban alkalmazni a katonai eszközöket, különösen a nemzeti felszabadító mozgalmakkal szemben, hangsúlyozva a „kommunizmus feltartóztatásának” szükségességét.

A Johnson doktrina nem tartalmaz új vonást az imperialisták korábbi politikai vonalvezetésével szemben. Az a tény ugyanis, hogy taktikai megfontolásokból időnként más és más harci módszer, forma kerül előtérbe, soha nem jelentette a többi harci eszközről való lemondást. Amióta Churchill a hirhedt 1946. márciusi fultoni beszédében meghirdette a hidegháború imperialista politikáját, soha nem mondtak le a szocializmussal való végső katonai leszámolás gondolatáról – „csupán” mind kevesebb reális reménye van ennek számukra.

Ugyanígy, amikor a gazdasági diszkriminációt tekintették fő taktikai eszköznek, sem mellőzték az ideológiai diverzió fegyvereit, mint ahogyan a fellazítási politika is magában foglalja a gazdasági behatolás eszközeit is. A tudományos szocializmus terminológiájával élve küzdelem folyik a nemzetközi osztályharc minden frontján, a politikai, a gazdasági és az ideológiai harc eszközeivel – s a helyzettől függően időszakonként más-más területen, a harc más-más eszközeivel folyik a fő küzdelem. Az imperialisták fellazítási politikája azt bizonyítja, hogy az ideológiai harc áll most a küzdelem középpontjában. Nemcsak azért, mert „...a szavak olcsóbbak, mint a vér, de mindkettővel meg lehet nyerni a háborút...” (Stars and Strips) – hanem mint az eddigiekben kifejtettük, a harc más területein ért sorozatos kudarcok is erre kényszerítik az imperialistákat.

6. Az ideológiai diverzió vezérkara és végrehajtói

Az imperialisták fellazítási politikáját szolgáló felforgató propaganda három szektorra osztható, a fehér, a szürke és a fekete propaganda gondosan kidolgozott és a gyakorlatban következetesen alkalmazott módszerei szerint.

Fehérnek azt a propagandát nevezzük, amelyet a kormány, vagy más hivatalos szervek, a fegyveres erők főparancsnoksága, stb. nevében folytatnak. A szürke propagandát úgynevezett magánszervezetek, vagy magánszemélyek végzik. Napjainkban a propagandának ezt a fajtáját messzemenően alkalmazzák a kulturális, a sport és a turista kapcsolatok segítségével. Sokan – éppen „nemhivatalos” jellege miatt úgy hiszik, hogy ez a propaganda magánszemélyek vagy társadalmi szervek „kormánytól független” véleményét fejezi ki. A valóságban az ilyen szürke propaganda is az imperialista ideológiai diverzió célját szolgálja. A legvadabb és legszennesebb formája az imperialista ideológiai gengszterizmusnak a fekete propaganda. Ez a szocialista országok úgynevezett ellenzéki elemeinek ideológiai felforgató tevékenysége. Eszközként mindenki alkalmas erre – Kerenszkijtól és Horthy egykori, ma már szenilis tisztjeitől, a Nyugatra „emigrált” kalandoroktól, pénzért megvásárolható hitvány árulókon át Sztalin idegbe-

teg leányáig – aki hajlandó magát a felforgató eszmék, az ideológiai behatolás szolgálatába állítani; dollárokért alárendelni magát a fehér, a szürke és a fekete propaganda közös központjának, a lélektani hadviselést irányító agytrösztnek, amelynek legfőbb vezérkara a Központi Hírszerző Hivatalban (CIA) székel.

Idézzük még egyszer a kérdést: Mi lett az egykori amerikai demokrácia nemes eszméiből? Amikor az Egyesült Államok belépett az első világháborúba, egész katonai hírszerző szolgálata két tisztből és két íróból állt. A húszas években még maga Stimson külügyminiszter oszlatta fel azt az osztályt, amely idegen hatalmak rejtjelzett táviratainak megfejtésével foglalkozott, mondván: „Üriemberek nem olvassák el mások postáját. . .” Ami igaz, az igaz. Ma már senki nem tartja az amerikai politika vezető egyéniségeit úriembereknek.

A CIA hatalmas központi épületében, a Langleyben, a Potomac folyó déli partján mintegy tízezer ember dolgozik. Az erdővel és három méter magas drótsövénnyel körülvett szürke épületkolosszusban atomtudósok és mérnökök, jogászok és pszichikusok épp úgy találhatók, mint cselgáncsmesterek. A munkatársak nagyrésze négy nyelvet tud, de sokan tucatnyi nyelven is beszélnek. Langleyben naponta több mint három millió szó fut össze, mintegy hatvan nyelven. Ezenkívül havonta kétszázezer újságot, könyvet és más kiadványt tanulmányoznak át gondosan, hogy egy óriás elektronikus agy segítségével minden használható anyagot csoportosíthassanak és használatra készen tároljanak. Az elektronikus agy lyukkártya rendszere mintegy negyven millió kartotékot tartalmaz jelenleg.

Miről szól ez a temérdek anyag? Mindenről, ami az amerikai kormányt a világból érdekli. És mire használják? Jobban, tömörebben nem lehet a CIA tevékenységét meghatározni, mint a The Nation című amerikai hetilap 1961. június 21-i száma: „Az elnök békéről beszél, de a CIA kormányokat dönt meg, szabotázscelemeknyeket szervez, forradalmakat robbant ki, ópiumültetvényeseket támogat, katonai inváziókat irányít és jobboldali militaristáknak nyújt segítséget. Ezek nem egy demokratikus, békeszerető nemzet cselekedetei. . .”

A CIA a legismertebb, de nem az egyedüli amerikai titkosszolgálat. Kívüle még nyolc szervezet tartozik az USA kiterjedt hírszerző hálózatához. Közülük a legjelentősebb a Nenzetbiztonsági Hivatal (NSA), a CIA „csendes partnere”. Ez az évi egymilliárdos költségvetéssel dolgozó szervezet több mint tízezer embert foglalkoztat. A földkerekség legkülönbözőbb pontjain több mint kétezer lehallgató állomása van, s központjában a világ egyik legnagyobb, legkorszerűbb gépekkel berendezett elektronikus agya működik. A CIA-t állandóan nagy reklám veszi körül. Csendes társától is azóta tud többet a világ, amikor két fiatal munkatársa eltűnt, majd kis idő múlva egy moszkvai sajtóértekezleten számolt be az NSA működéséről. Közte arról a célról, hogy az NSA „képes legyen a lehető legaprólékosabb pontossággal megállapítani minden katonai alakulat helyét a világ bármely pontján”.

Ezek azok a szervezetek, amelyek a szocialista országok elleni propaganda hadjáratot irányítják, annak „anyagait” kidolgozzák, s a végrehajtáshoz szükséges embereket összegyűjtik, majd foglalkoztatják.

Az elmúlt év elején nagy feltűnést keltett a világsajtóban a legnagyobb amerikai diákszövetség elnökének beismerése. Eugen Grovnes beismerte, hogy a szövetség, amelynek háromszáz amerikai egyetemen működnek szervezetei, a CIA pénzalapjából finanszírozta nemzetközi tevékenységét, beleértve képviselőinek külföldi diákkongresszusokra való küldését, diákcsera programok szervezését. Többek között például nyolcvan diák vett részt egy diáktalálkozáson Helsinkiben, hogy ott „kifejtse nézeteit”.

A CIA nemcsak a diákszervezeteken keresztül fejt ki propagandáját. A New York Times 1967. február 17-i száma idézi Victor Reuthert, az autómunkások szakszervezetének egyik vezetőjét, aki szerint a CIA és az AFL-CIO szakszervezeti szövetség

együttműködése „lényegesen nagyobb story, mint az, hogy a CIA diákszervezeteket támogat.”

Az osztrák Die Presse összefoglalót közöl az amerikai sajtóból és megállapítja 1967. február 20-i számában: „Megbízható adatok szerint nemcsak diákszervezetek, hanem szakszervezetek, újságíró szövetségek, üzletemberek, magánvállalatok, egyének is kaptak pénzt a CIA-tól, hogy ezért külföldön propaganda-tevékenységet folytassanak.”

Az ANG, a nagytekintélyű amerikai újságíró szövetség egyik vezetője kijelentette: „Kész vagyunk. Kiderült, hogy szövetségünk 1961 óta körülbelül egymillió dollárt kapott külföldi tevékenységéért. A tevékenység eszköze a Brüsszelben tevékenykedő Nemzetközi Újságíró Szövetség volt. A pénzt a CIA jótékonyági alapítványokon keresztül utalta át a szövetségnek.”

Fulbrighi amerikai szenátor szerint a CIA irányította Nkrumah elnök megdöntését, Diem délvietnami elnök meggyilkolását, az indonéziai ellenforradalmat, valamint minden olyan tevékenységet, amely Európában, Ázsiában a haladó erőkkel szemben tapasztalható. Azóta már ismert, hogy a CIA szervezte meg a görögországi katonai puccsot és ugyancsak ismert az amerikaiak szerepe az izraeli kormány agresszív háborújában.

Az idézett tények jól példázzák, hogyan szolgálják az amerikai hírszerző szervek és rajtuk keresztül a legkülönbözőbb személyek és szervezetek a imperialisták fellazítási politikáját.

7. A fellazítási politika kudarca

Túlzás lenne azt állítani, hogy a fellazítási politika céljaira használt dollármilliók a mozgósított szolgahad erőfeszítései, a sok szétfröcskölt szellemi méreg teljesen hatástalan. Akadnak gyengehítű, ingatag emberek. Nagy szövetséges a butaság és a kultúrátlanság; másokat pedig hitvány anyagiakkal lehet megvásárolni.

Mégis úgy összegezzhetjük e politika közel egy évtizedes tapasztalatait, hogy költötték már az amerikai imperialisták „jobb” célra is a pénzüket. Mert az itt-ott tapasztalható gyenge hatás egyáltalán nincs arányban a ráfordított erőfeszítésekkel.

Ellenkezőleg. Az imperialisták nagyarányú ideológiai ellenoffenzívája dacára tart – és mind gyorsabb – a szocializmus előrenyomulása. Folytatódik a marxizmus-leninizmus eszmének – főként a második világháború után kialakult – gyors térhódítása. Szinte a földkerekség minden pontján megismerkedtek már az emberek a szocializmus gondolatával. S ha többnyire még naív módon is, de ez az eszme a reménysugaruk, mindennapi küzdelmeik éltető eleme. A nagy kapitalista országokban pedig, ahol évszázados gyökerei vannak Marx tanításainak, éppen ezekben az években lehetünk tanúi a munkásmozgalom új fellendülésének, a tudományos szocializmus újabb sikereinek.

És ahova főként szánják a fellazítási politika mérgezett nyilait? A Szovjetunióban és a szocialista országokban – még a szakadár kínai vezetők destruktív, egységbontó tevékenységének káros hatása ellenére is – tovább szilárdult a néptömegek ideológiai, világnézeti egysége, erősödött kipróbált vezetőik, a tapasztalt marxista-leninista pártok iránti bizalom.

Ami pedig a szocialista országok testvéri egységét illeti – az elmúlt év, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójának demonstratív ünnepeivel nagyszerű választ adott arra, milyen kilátástalan az imperialisták minden olyan reménye, amely az ellentétekre, vagy a szakadásra épül.

Íme, így bontkozik ki előttünk az imperialista fellazítási politika kudarca – igazolva, hogy a történelem előrehaladását semmilyen fondorlattal, taktikával megállítani nem lehet. A szocialista világ hatalmas és erős, előnyomulása gyors és feltartóztathatatlan.

VARGA JOZSEF

„...Kilépek a küzdőporondra, oda állok a harcosok sorába, s akkor leszek igazán boldog, ha a küzdelem hevében azt fogom észrevenni, hogy mindig az elsők között harcolok.”

(Várkonyi István. Földművelő, 1905. dec. 10.)

Emlékezés Várkonyi Istvánra

1968. május 19-én lesz 50 éve annak, hogy Várkonyi Istvánnak, a magyar parasztmozgalmak kiemelkedő egyéniségének kezéből végleg kihullt a zászló. Küzdelmes, de eredményeiben felbecsülhetetlen értékű élet zárult le. Olyan ember búcsúzott Várkonyi István személyében, kinek irányítása alatt első ízben bontakozott ki országos méretekben a szervezett paraszti osztályharc.

Várkonyi maga is földmunkás családból származott. 1852. június 12-én született Cegléden. A családban és a cselédsorban töltött gyermekévek alatt személyesen is tapasztalhatta a paraszti élet minden nyomorúságát. Ezek az emlékek meghatározták egész életét. Rendkívül nyugtalan természete és társainál jóval értelmesebb egyénisége azonban más utakra terelte. Hamarosan búcsút mond szülővárosának, és Pestre megye, ahol a kapitalizálódó nagyváros felcsillantja előtte a meggazdagodás lehetőségét. Munkát vállal, majd a szüleitől kapott csekély örökséggel vállalkozásba kezd. Lovakkal kereskedik, szemétfuvarozást vállal, teleküzleteket köt. Vállalkozásainak jövedelméből bérházakat vásárol, leérettségizik, s jogot kezd tanulni.

1889-ben kerül először kapcsolatba a szervezett munkásmozgalommal, amikor a Magyarországi Általános Munkáspárt tagjainak sorába lép. Így vall erről a Független Szocialisták Ceglédi Kongresszusán 1897 februárjában: *”A szocializmust 1889. évben ismertem meg, s midőn olyannak találtam, mely úgy a földműveléssel foglalkozó kisvagyoniúak, mint a földművelő munkások agyonkinlódás miatti kétségbeejtő – általam is átélt – s egyedül helyzetükön javító eszmének találtam, ezért kimondhatatlanul lelkesültem érte.”*

Várkonyi tehát anyagi helyzetét tekintve felemelkedett a középosztály tagjainak sorába, de szemléletében és érzéseiben mindvégig annak az osztálynak tagja maradt, ahonnan indult. Mozgalmi munkáját 1890-től a SzDP-ban folytatja. Sajnos arra nincs adatunk, hogy a 90-es évek elején az Engelmann vezette, és agrárszervezetek fellendítését célzó tevékenységben milyen szerepet vállal, de később egyre aktívabban kapcsolódik a mozgalom agrárszocialista szárnyához, annyira, hogy a 90-es évek derekára már minden szál az ő kezében fut össze. Az 1894-es hódmezővásárhelyi eseményeket követő terror, valamint a párton belüli frakcióharc gátolja a mozgalom további fellendülését. Várkonyi elhivatottságából adódóan a betegpénztári frakciót támogatja, amely Silberbergék munkásközpontú nézeteivel szemben a földmunkások szervezését is feladatának tekinti. Ezen frakción belül sem teljes az összhang, hiszen míg a reformista csoport, a hódmezővásárhelyi példa megismétlődésétől féltve, fékezte az agitáció lendületét, Várkonyi anyagi erőforrásainak teljes felhasználásával, annak meggyorsításán fáradozik. Várkonyi radikalizmusa egyre mélyíti a szakadékot a frakción belül. 1896-ban a betegpénztári csoport pártgyűlést hívott össze. A május 24-én összeülő kongresszuson állapodtak meg egy földmunkás szaklap kiadásában is. Az orosz

házi munkások a lap céljaira több száz forintot gyűjtöttek, a többi költség fedezését Várkonyi magára vállalta. Várkonyi világosan látja a sajtó szerepét a mozgalomban, mikor így ír:

„Meggyőződhattünk arról, hogy akiknek ma olyan szellemi fegyverük nincs, amelynek segítségével a mai kor követelményei szerint védekezhetne és barcolhatna, azok nemcsak, hogy jobb helyzetet nem tudnak maguk részére kivívni, hanem még érdekeiket, emberi méltóságukat és tekintélyüket sem tudják kellőképpen védeni és oltalmazni.” (Földmívelő 1899. I. sz.)

Várkonyi tudatosan a mozgalmi munka meggyorsításának és eredményességének szolgálatába kívánja állítani a lapot, míg a pártvezetőség éppen ettől a forradalmi irányba tolódástól félve, próbál mindent megtenni, hogy megakadályozza a lap megjelenését.

A lap megjelenését megelőző időszakról így tudósít „A budapesti főkapitányság jelentése a belügyminiszternek a szociáldemokrata pártvezetőség és Várkonyi István ellentéteiről a kiadandó földmunkáslap kérdésében”:

„Most . . . a pártvezetőség ismerve Várkonyi félszeg észjárását, és radikalizmusra hajló érzületét, attól fél, hogy ezen lappal a mezei munkások között olyan mozgalmat idéz elő, mely azokra nézve igen hátrányos következményekkel járna, másrészt attól tart, hogy Várkonyi, kinek igen nagy befolyása van a mezei munkások közt, s kinek kezében – úgyszólván – az alföldi szociáldemokrata propaganda szálai összefolynak, arra fog törekedni, hogy a mezei munkásokat a pártvezetőség befolyásától távol tartsa.” (Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai, II. köt., 362. p.)

A pártvezetőség sikertelenül próbálja ellenőrzése alá venni a lapot, s megjelenését sem akadályozhatja meg. Egyetlen amit tehet, s meg is tesz, nem vállal közösséget a lappal, s Várkonyi „közönséges, pártellenes magánvállalatának” nevezi..

A Földmívelő tehát ilyen előzmények után, Várkonyi anyagi támogatása mellett 1896. aug. 29-én megindult. Jellegénél fogva az agrárszocialista propaganda leghatékonyabb terjesztője, s legjelentősebb érdekvédelmi eszköze. Várkonyi mindent megkísérel az egységes szociáldemokrata agrármozgalom létrehozására, de sikertelenül. 1897 februárjában a Várkonyi irányítása alatt álló független szocialisták kongresszust hívnak össze Cegléden. A kongresszus már a SzDP opportunistá szörnnyától függetlenül ülésezik. A mozgalom irányításának kérdését is megoldja a kongresszus, amikor a párt vezetését a demokratikus úton, választókerületenként kijelölt és lemondólevéllel ellátott egyénekből álló Szövetség Tanácsra bízta. Várkonyi eredeti elképzelésétől eltérően a hatalom legfőbb gyakorlói a kerületi és nem a Központi Szövetség Tanács lett.

A Ceglédi Kongresszus elvi nyilatkozata tisztázza az osztályharcról alkotott álláspontjukat is. *„Magyarország Független Szocialista Pártja nemzetközi, mely nem ismeri a nemzetek, születések és birtokok, sem semmi más címen kiíváltságok előjogát, s kinyilatkoztatja, hogy a nép kifosztása, szabadságának korlátozása s leigázása elleni harcot nemzetközinek tekinti.”*

Nyílt szakításra is sor kerül 1897 tavaszán. Az SzDP V., 1897. június 11–18–25-i kongresszusa kizárja Várkonyit a pártból. A kizárást a következőképpen indokolják:

„I. Várkonyi István, mint olyan egyént, aki vétkes magaviselete, szemérmetlen rágalmozásai és a párt egysége, becsülete és érdeke ellen elkövetett tettei miatt az országos párthoz tartozónak nem tekinti.

2. Várkonyi István lapját, mely folytonos hazugságaival csakis vizsályt teremt, a szervezeteket rontja, a földmívelő elvtársakat félrevezeti és eltántorítja a helyes elvtől, megvetéssel sújtja és ajánlja, hogy azt minden városból és községből kiküszöböljék.

3. Az úgynevezett „független szocializmus” ellen, melyet Várkonyi hirdet, erélyesen tiltakozik, mert mi mindenkor nemzetközi és nem „független” szociáldemokraták voltunk és azok maradunk. Mi az összes nemzetiségű, vallású és fajú munkást testvérnek tekintjük és nem engedjük, hogy munkás és munkás közé korlátokat emeljen valaki.

4. Mindazon vádakát és gyanúsítgatásokat, melyeket Várkonyi a pártvezetőség ellen emelt, hazugságnak és rágalomnak jelenti ki és a lelépő pártvezetőségnek bizalmat szavaz.” (MMTVD II. köt. 431–441. p. Beszámoló a MSzDP V. kongresszusáról.)

Az SzDP alaptalanul tiltakozik a független szocializmus ellen az internacionalizmusra hivatkozva, hiszen az internacionalizmust és a nemzetiségi kérdést illetően Várkonyiéék helyes álláspontot képviselnek. (Ld. az agrárszocialista mozgalom kiterjesztése nemzetiségi területekre.) Jogosabb vád lett volna az, hogy eltávolodtak az ipari munkásság mozgalmától, noha ezért nem Várkonyit terheli a felelősség.

Az agrárszocialista mozgalom egyre erősödik, és bámulatos gyorsasággal terjed. Hetenként 10–15 község csatlakozik, szervezetei gyorsan alakulnak, nőszervezetek jönnek létre, s az agitációs munka fokozatosan átterjed a nemzetiségi területekre is. A Földművelőnek óriási jelentősége van a mozgalom ilyen mértékű terjedésében, és rohamos fellendülésében. Előfizetőinek száma már 1897 elején eléri a 4000-t. Tömeghatás szempontjából leghatékonyabb eszköz a Földművelő Várkonyi kezében, ezen keresztül szerkesztői üzenetekben, levelekben irányítja és tartja kezében a mozgalom szálait. A Várkonyi mozgalom a Szabolcs megyében és környékén kibontakozó földosztó mozgalomban érte el csúcspontját. A hatóságok szinte az egész megyében ostromállapotot teremtettek. Az elkeseredett nép fokozott aktivitással kapcsolódik a mozgalomhoz, annyira, hogy 1898 elején már nyílt földosztó kísérleteknek vagyunk tanúi, annak ellenére, hogy Várkonyi sohasem tudta összeegyeztetni a radikális földosztást a szocialista végcéllal.

A szociális bajok orvoslásának egyetlen útját a kisebb területekre szorítkozó „kommunizmusban”, tehát a „községek vagy járások vagyonszövetségében” látja megoldhatónak. Világosan látta azonban a sajátos viszonyokból fakadó osztályharc kettősését is, így az áthidaló megoldást a földek átmeneti bérbeadásában vélte megtalálni. Részletesen és konkrét formában az 1898 szeptemberi kongresszuson előterjesztett határozati javaslata tartalmazza ezen nézeteit.

Látja azt is, hogy a vagyon és munkaegyenlőséghez a feudális maradványok felszámolásán át vezet az út. Átmenetileg állami kézbe kell venni a papi és kincstári birtokokat – mondja Várkonyi – és 5 holdra felosztva bérbeadni utólagos fizetéssel. Köztelezni kell a birtokosokat is a 100 holdon felüli területeik 5 holdankénti bérbeadására. Természetesen a népre bízva a végső döntést, osztozkodni akar-e, vagy közös munkavállalást egy közösség tagjaként.

Óriási érdeme Várkonyinak, hogy a mozgalom történetében először dolgozott ki földosztási programot, s hogy ez a program ilyen előremutató, s csak másodsorban róhatjuk fel hibájaként, hogy csak idáig jutott el.

Programtervezetével újabb párhíveket szerzett a mozgalomnak, maga mellé állította az agrárproletariátust, a szegényparasztságot, a kis- és középparasztság egy részét. A mozgalom tömegbázisát továbbra is az agrárproletariátus adta, így a napi követelések jórészt az ő helyzetük javítására irányultak.

Természetesen a hatóságok nem nézik jó szemmel a Várkonyi mozgalom erősödését, az 1898 elején lezajló földosztó kísérleteket véresen megtorolják, nem kímélve az SzDP-t sem.

A hatóságok elérkezettnek látják az időt arra, hogy a független szocialisták széleskörű agrármozgalmára döntő csapást mérjenek. Megindítják a hajszát Várkonyi ellen, remélve, hogy a mozgalom, vezérétől megfosztva, összezsugorodik, betiltják kongresszusukat, s 1898 februárjában betiltják a Földművelőt is. Várkonyit mindenáron

igyekeznek tehát elszigetelni a mozgalomtól, a nyíregyházi törvényszék izgatás vádjával perbe fogja. Miután Várkonyi kérését, hogy ügyét Pesten tárgyalják, elutasították, Bécsen keresztül Svájcba emigrált, de családjáért visszatérve Bécsbe, a Hungária Szállóban Vida István álnév alatt elfogták. A pesti törvényszék koholt vádak alapján elérte kiadatását, s 1899 áprilisában 6 hónap és 200 forint pénzbírságra ítélik. Büntetését Vácott tölti, ahol 1907-ig még többször is megjelent, egy naptól 8 hónapig, rászolgálva a „Vác-on-ülő” névre.

A magyar rendőri szervek valóban jól számítottak, Várkonyi irányításának és a Földművelő, az irányító és szervező orgánum hiányát nagyon megérezte a mozgalom. Várkonyi távolléte azonban nem jelentette a mozgalom végleges bukását. A földmunkások áldozatkészsége 1899-ben újra életre hívta a lapot, hogy segítségével a földmunkások szervezését folytathassák, s a mozgalom szálait összefogják.

Várkonyi börtönbüntetésének letöltése után ismét átvette teljes energiával a mozgalom vezetését. Szervező munkájának hatékonyabbá tétele érdekében megkísérli a gyomai mandátum megszerzését 1901-ben, majd 1902-ben. Választási körútjait is a mozgalmi agitáció céljaira használja fel. Várkonyi ellenségei megakadályozzák ugyan a mandátumok megszerzését, de programbeszédei felrúzzák a békésieket, és újabb lendületet adnak az agrárszocialista szervezkedésnek.

Várkonyi tehát tántoríthatatlan, börtönbüntetésének letöltése után újult erővel és lelkesedéssel dolgozik a mozgalmi munka kiterjesztésén, és hatékonyabbá tételén. A hivatalos politika képviselői hamarosan újra megsokallják szereplését, s hogy egy időre újra elszigeteljék a mozgalomtól újabb két pert akasztanak a nyakába. A budapesti törvényszék, kinyomtatott programbeszéde alapján, sajtó útján elkövetett izgatás miatt fogta perbe, a gyulai törvényszék pedig osztály elleni izgatás és hatósági közeg rágalmazása címén.

A két perben összesen három hónap büntetést szabtak ki rá, büntetése töltése közben Nagyváradon újabb 8 hónapra ítélték. 1903-1904-ben, a hatóságok akciói miatt, tehát ismét távol kerül a mozgalomtól, de a párt vezetésére hivatott Szövetség Tanács a Földművelőn keresztül igyekszik továbbra is kézben tartani a mozgalom irányítását.

Az állandó anyagi nehézségekkel küzdő lap egyre kevésbé tud megfelelni rendeltetésének. A sorozatos hatósági akciók, a mozgalom belüli zűrzavar következménye, hogy 1904-ben a független szocialista mozgalom felbomlott, megszűnt a Földművelő is.

A válság tehát a mozgalom minden vonatkozásában megfigyelhető. Várkonyi István még egy kísérletet tesz a mozgalom életre hívására, 1905-ben újra a mozgalom élére áll, annak ellenére, hogy ez a lépés egyéni boldogságába került, ugyanis a családjával való végső szakításhoz vezetett.

1905 decemberében újra megjelenik a Földművelő is. Teljes energiával dolgozik az újjáéledt párt helyzetének stabilizálásán. Június 3-án egyesülnek a Pór Árpád, Rózsa Gyula és Skall Gyula vezette munkásellenzékkel, jelentősen erősítve a mozgalom sorait. 1905-06-ban a mozgalom második virágkorát élte. Megindult a küzdelem a választójogért, a progresszív adó bevezetéséért, a jogi és mágnás hitbizományi birtokok feldarabolásáért, és 10-15 holdankénti bérbeadásáért. Az 1906 januárjában összeülő bácsfeketehegyi kongresszus idején már 72 351 tag tartozik az egylethez. A párt megerősítését célozza az is, hogy 1906. márc. 25-én Várkonyiék egyesülnek Áchim András békéscsabai parasztpártjával, s létrehozzák a Független Szocialista Paraszt Szövetséget. A Szövetség programja a ceglédi elvi nyilatkozat alapján áll, azzal a különbséggel, hogy már szerepel benne Magyarország függetlenségének és az önálló vámtérületnek követelése is.

Az 1906-i választásokon újra indul Várkonyi a gyomai választókerületben. Választási körútjait ezúttal is a mozgalom érdekében kifejtett agitációs munka jellemzi. Szavazatainak rohamos csökkenését azonban nem tudja megakadályozni.

Ennek oka elsősorban abban keresendő, hogy a parasztságra még mindig erősen hat a koalíció demagóg programja, s az Áchim párttal történő egyesülés is jelentős tömegbázistól fosztotta meg Várkonyit Endrődön és az ehhez hasonló plebejus községekben. Amikor 1906 júliusában Várkonyi újabb 8 hónapos börtönbüntetésének letöltését kezdi meg, a mozgalom ismét vezér nélkül marad. Áchim és Várkonyi hívei közötti elvi ellentétek ez idő alatt végzetesen elmélyülnek, és a szövetség felbomlásához vezetnek, melynek eredményeként decemberben már külön kongresszust hívnak össze.

Várkonyi a börtönből is figyelemmel kísérte a mozgalmat, s a Földmívelő 1906. október 12-i számában levelet intéz a földmívelőkhöz.

„Társaim! Legalább addig ne hagyjátok ügyünket elbukni, míg én bent leszek. Ha én kiszabadulok, majd segítetek a dolgon, de most én nem tebetek semmit.”

Még mindig nem adja fel a reményt a mozgalom sorsát illetően. 1907 áprilisától augusztusáig saját pénzén támogatja a Földmívelőt, de ez már nem segített. Siettetni a bomlást, hogy Andrassy belügyminiszteri rendelete júliusban feloszlatta a szakszervezeteket. A mozgalom teljesen és végérvényesen széthullott, széthullásával a lap is elvesztette létjogosultságát, s 1907 júliusában végleg meg is szűnt.

Életének utolsó éveit Szolnokon töltötte Várkonyi István, s itt is halt meg 1918. május 19-én.

Nem érhetette meg a dicsőséges Tanácsköztársaság időszakát, melynek időtartama alatt küzdelmes, megpróbáltatásokkal teli életének álma, ha rövid időre is, de magasabb szinten megvalósult.

DR. KATONÁNÉ, KÁPLÁR MÁRIA

É SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

Dr. Györffy Lajos múzeumigazgató (Túrkeve); Kaposvári Gyula múzeumigazgató (Szolnok); Dr. Katonáné, Káplár Mária könyvtáros (Szolnok); Dr. Kőszegfalvi György mérnök, a Városépítési Tudományos és Tervező Intézet Regionális Irodája munkatársa (Budapest); Dr. Lukács Pál közgazdász, a Központi Statisztikai Hivatal Szolnok megyei Igazgatóságának vezetője (Szolnok); M. I. Trus, a Marxizmus-Leninizmus Intézet tudományos munkatársa (Moszkva); Varga József, a Szolnok Megyei Néplap főszerkesztője (Szolnok).

NAGYKUNSAGI VÁROSOK

Mai gondjaik, és jövőbeli fejlesztési lehetőségeik

A szocialista építés során hazánkban végbemenő társadalmi és gazdasági átalakulás és fejlődés a mind gyorsabb ütemű tudományos és műszaki haladás eredményeire támaszkodva, jelentős átalakító hatással bír népünk történelmileg kialakult települési rendjére, a korábbi társadalmi formációktól örökölt településhálózatra is. Településhálózatunk mai arculata, szerkezete és jellege azonban nem felel meg a szocialista termelési mód által a vele szemben támasztott követelményeknek és igényeknek. Ez érthető is. Népünk történetének századok során, túlnyomórészt rendkívüli kedvezőtlen viszonyok közepette formált települési viszonyai műszaki-térbeli kereteinek megváltoztatása s az új szocialista társadalmi-gazdasági rend igényelte települési viszonyok kialakítása nem olyan jellegű feladatnak tekinthető, mely rövid történelmi időszak leforgása alatt eredményezheti a kívánt megoldást.

Településhálózatunk fejlesztésének problémái társadalmi fejlődésünk mai szakaszában különösen aktuálissá váltak. Ennek okai sokfélék, csupán kettőre kívánunk rámutatni.

Az egyik ok építési tevékenységünk mai eredményeiben leli magyarázatát. Különösen az elmúlt évtizedben végbement jelentős építési tevékenység hatására, komoly változásoknak lehetünk tanúi településeink életében, beépítési módjában és jellegében. Ennek hatása már túlnövi az egyes települések kereteit, számos településhálózatfejlesztési problémát vet fel, több település együttesére kiterjedő, azt érintő építési-építési feladatot jelent. Például, a nagy- és középvárosaink fejlesztése és az azokban folyó lakásépítés elhelyezése nem nélkülözheti a környező városkörnyéki települések ilyen jellegű fejlesztési adottságainak vizsgálatát, s azokban a telepítés lehetőségeinek mérlegelését. Számos településhálózati jellegű feladat adódik számunkra már fejlődésünk mai szakaszában a mezőgazdasági népesség térbeli rendjének, településviszonyainak formálását, szervezését illetően is.

A település-hálózatfejlesztési problémák aktualitásának másik oka népgazdaságunk jövőbeli tervszerű és arányos fejlesztésének szükséglete a tervezés szempontjából a nagyobb távlatokbani gondolkodást igényli, hogy ennek megfelelően foglalkozzunk a termelőerők térbeli elhelyezése jövőbeli lehetőségeinek, a települések hálózata távlati fejlesztésének vizsgálatával, elemzésével s a legalkalmasabb telepítési-fejlesztési megoldások kialakítását biztosító változatok kidolgozásával is.

Ez a megállapítás általános érvénnyel bír országunk településhálózata egészének fejlesztését illetően, és egyes tájainak mai településhálózati problémái, gondjai, a jövőbeli fejlesztés lehetőségei vonatkozásában.

Országunk településhálózatának fejlesztési kérdései között sajátos helyet foglal el az Alföld s ezen belül a Nagykovács város-hálózata mai problémáinak, gondjainak s a jövőbeli fejlesztési lehetőségeknek a vizsgálata és értékelése.

Tanulmányunk az ezzel összefüggő problémák elemzésére tesz kísérletet. A tárgyalás módszerül azt az elvet választja, hogy először a Nagykovács tájegysége város-hálózatának jelenlegi állapotát elemzi, a mai gondokat és problémákat taglalja. Ezt követően tanulmányunk második részében a jövőbeli fejlesztési lehetőségeit próbáljuk feltárni, azok összefüggéseit és kölcsönhatásait elemezni és rendszerezni; majd befejezésül a mai helyzet elemzéséből s a jövőbeli fejlesztés lehetőségeiből levonható következtetések alapján a város-hálózat közvetlen, az első szakaszban jelentkező fejlesztésének feladatait vázoljuk.

I.

A Nagykovács város-hálózata (Karcag, Kisújszállás, Mezőtúr, Törökszentmiklós e. Túrkeve városok) – kialakulásának és fejlődésének folyamatát tekintve – a magyar történeti fejlődés sajátos produktuma. Ezek a városok nem hasonlíthatók országunk gazdagabb urbanizációs kultúrával, és hagyományokkal rendelkező tájainak városaihoz, s erre más országok településviszonyait vizsgálva sem találunk példát. Jelen tanulmány keretében nem áll módunkban kitérni e városok kialakulásának és fejlődésének történeti folyamatára, vizsgálat és elemzés tárgyává tenni az azok formálódására a fejlődés különböző periódusaiban befolyást gyakorló társadalmi, gazdasági és más jellegű tényezőket. Általános érvényű jellemzéssel csupán olyan megállapítást tehetünk, hogy a Nagykovács városai – létrejöttük körülményeit és feltételeit, fejlődésük sajátos, jellegzetes vonásait vizsgálva – mezővárosok, s ezen jellegüket lényegében még napjainkig is megőrizték. Nagyterjedésű határaik területén, a mezőgazdasági termelés fejlesztésének eredményeképpen támasztott szükséglet, a múlt század derekától kezdődően a tanyák ezreit hozta létre. A legutóbbi időkig e tájon a népesség térbeli elhelyezkedésének lényegében két településformája – a mezőváros és a tanyai szórványtelepülések volt az uralkodó.

A felszabadulás után, az ötvenes évek elején a tanyai népesség tömörítésére kijelölt és létrehozott tanyaközpontok igazgatási értelemben önálló településekké válva, kisebbsémmé váló falusodási folyamat elindulását segítették elő. A tanyás településmód ötvenes évek elején megindult bomlási folyamatát a mezőgazdaság szocialista átszervezése s az azóta eltelt időszak során a nagyüzemi kereteknek a fejlődése és megerősödése még inkább meggyorsította.

Napjainkban ezek a városok is – természetesen nem azonos módon, egymástól eléggé eltérő jelleggel – beléptek a társadalmi-gazdasági fejlődés és a műszaki-technikai haladás mindjobban gyorsuló folyamatába. Egymás közötti kapcsolataik jellege, a társadalmi-gazdasági összefüggések számos műszaki-térbeli vetülete az állandó átalakulás stádiumában van. Korábban azokban majdnem kizárólagosan a mezőgazdasági termelés játszotta a városalakító tényező szerepét, melyhez a közigazgatási funkciók gyakorlásából eredő különböző szintű szerepkör kapcsolódott. Ipari bázisuk néhány kisebb mezőgazdasági termékfeldolgozó üzemre s a helyi igények kielégítését biztosító kis- és kézműiparra korlátozódott.

Az utóbbi évtizedben megindult ipari fejlődésük néhány kisebb ipari üzem oda-helyezésével, illetve a szövetkezeti és a helyi ipar hozott e városokban létre több létesítményt. Ezt azonban sajnos kielégítőnek alig tekinthetjük.

A rendelkezésre álló szabad munkaerő csupán kis részét volt képes lekötni, s részére megfelelő foglalkoztatási viszonyokat teremteni, illetve biztosítani. Ennek következtében – zömmel a fiatalabb korosztályokba tartozók közül – erről a területről az

elmúlt évtizedben jelentős számú népesség vándorolt el. A mezőgazdaság szocialista átszervezése folytán felszabaduló munkaerő nagyobbik része helyben, más népgazdasági ágakban munkalehetőséget nyerni nem tudván, az ország más vidékeire vándorolt el. Ez azt jelenti, hogy a munkaképes korú népesség foglalkozási átrétegződése egyben lakóhelyváltással is járt. Ezen fenti megállapításunkat a következő számítással támasztjuk alá.

Szolnok megye településeinek (városainak és községeinek) népességszáma összesében 1869 és 1969 között az alábbiak szerint alakult:

1869	1880	1890	1900	1910
277 236	299 157	341 993	375 803	399 770
1920	1930	1941	1949	1960
414 301	441 436	453 800	450 403	462 150

Ezen belül a megye városhálózata egésze népességszámának fejlődése ezen időszakra vonatkoztatva a következő képet nyújtja (a Nagykunság városai, Szolnok és Jászberény városok).

1869	1880	1890	1900	1910
99 353	108 070	124 132	137 235	147 827
1920	1930	1941	1949	1960
157 465	165 884	169 787	159 585	175 482

Kiemelten a Nagykunság városainak népességszám alakulása a következő:

	1869	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1941	1949	1960
Karcag	14486	15825	18197	20896	22996	22569	24248	25551	25100	26035
Kisújszállás	10376	11083	12527	13224	13538	13766	14532	14461	13925	13756
Mezőtúr	18210	18865	21159	22352	22706	23951	24655	24864	23343*	23611*
Törökszentmiklós	11136	13644	16506	17579	20130	22403	23462	22372	22387	23625
Túrkeve	10969	12042	13092	13797	13097	12973	13320	13806	13301	12493

* Kétpó és Mezőhék önálló községként lecsatlódtak.

A Nagykunság városainak lakosságszáma a népszámlálás egyes időszakaiban az előző időszakokhoz képest az alábbiak szerint növekedett, illetőleg csökkent (‰-ban kifejezve).

	1869	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1941	1949	1960
Karcag	—	9,2	15,0	14,8	10,0	-1,9	7,4	5,4	-1,8	3,7
Kisújszállás	—	6,8	13,0	5,6	2,4	1,7	5,6	-0,5	-3,7	-1,2
Mezőtúr	—	3,6	12,2	5,6	1,6	5,5	2,9	0,8	-6,1	1,1
Törökszentmiklós	—	22,5	21,0	6,5	14,5	11,3	4,7	-4,6	0,1	5,5
Túrkeve	—	9,8	8,7	5,4	-5,1	-0,9	2,7	3,6	-3,7	-6,1

A mai problémák jellemzésére az utóbbi évek adatai szolgálnak alapul. Az öt város népességszámának alakulása jelen évtized első hat évében a következő volt:

	1961	1962	1963	1964	1965	1966
Karcag	25787	25466	26086	24952	24948	24680
Kisújszállás	13633	13564	13481	13346	13191	12930
Mezőtúr	23329	23206	22950	22478	22160	22166
Törökszentmiklós	23572	23556	23510	23383	23123	23129
Túrkeve	12240	12146	11848	11592	11356	11191

Ha ezen városok lakosságszámát évenként az előző évvel összehasonlítjuk, kellő információt nyerhetünk azok növekedését, vagy csökkenését illetően. A most következő táblázat ezt szemlélteti.

	1961 ‰	1962 ‰	1963 ‰	1964 ‰	1965 ‰	1966 ‰
Karcag	-248(-1,0)	-321(-1,2)	-380(-1,5)	-134(-0,5)	-4(0,0)	-268(-1,1)
Kisújszállás	-123(-0,9)	-69(-0,5)	-83(-0,6)	-135(-1,0)	-155(-1,2)	-261(-2,0)
Mezőtúr	-282(-1,2)	-123(-0,5)	-256(-1,1)	-472(-2,1)	-318(-1,4)	+6(0,0)
Törökszentmiklós	-53(-0,2)	-16(-0,1)	-46(-0,2)	-127(-0,5)	-260(-1,1)	+6(0,0)
Túrkeve	-253(-2,0)	-94(-0,8)	-298(-2,5)	-256(-2,2)	-236(-2,0)	-165(-1,5)

A Nagykunság városainak össznépeességszáma 1949-ben 98 056 fő volt, 1960-ra pedig majd százezer főre emelkedett (pontosan 99 520 fő). Ez abszolút értelemben 1464 fős növekedésnek felel meg (1,5⁰/₀). Ugyanakkor 1966-ra a Nagykunság városainak lélekszáma 1960-nal szemben majd öt és félezer fővel csökkent (5424 fő), ami 5,4⁰/₀-os népességfogyást jelez. 1960 és 1966 között mind az öt, vizsgálatunk tárgyát képező városban csökkent a népesség száma: Karcagon 1107 fővel (4,3⁰/₀-kal), Kisújszálláson 703 fővel (5,1⁰/₀-kal), Mezőtúron 1163 fővel (4,9⁰/₀-kal), Törökszentmiklóson 443 fővel (1,8⁰/₀-kal) és Túrkevéen 1049 fővel (8,5⁰/₀-kal). Ebből az elemzésből mindenekelőtt olyan megállapítás vonható le, hogy Karcag, Kisújszállás és Túrkeve vonatkozásában a népesség állandó csökkenésének vagyunk tanúi, mely szinte törvényszerű tendenciát jelez. Ettől csupán csak némiképpen tér el Törökszentmiklós és Mezőtúr, ahol 1965-ig szintén az állandó csökkenés volt a jellemző, mely 1965-ről 1966-ra megállt, s a két év vonatkozásában lényegében stagnálásról beszélhetünk.

Célszerű a népességszámra vonatkozó adatainkat Szolnok megye s ezen belül Szolnok város hasonló időszakra vetített számaival összehasonlítani.

Szolnok megye egészének (városok és községek összesen) népességszáma 1961 és 1966 között az alábbiak szerint alakult:

1961	1962	1963	1964	1965	1966
458328	455878	452064	448272	445500	442563

1960 és 1966 között a megye össznépeessége 13 765 fővel (3,4⁰/₀-kal) csökkent. Ugyanakkor Szolnok város népessége ugyanezen időszak alatt 13 370 fővel (29,2⁰/₀-kal) növekedett. Szolnok város népességszámának alakulása ugyanezen időszak alatt az alábbi képet nyújtja:

1961	1962	1963	1964	1965	1966
47919	49565	54583	56034	57644	59010

A népességszám alakulásának fentiekben kifejtett elemzése olyan következtetésre vezet, hogy a megye egészének népességszáma 1960 óta állandóan csökken. Ilyen jellegű a nagykunsági városok népességszámának alakulása is, mely alól az utóbbi évben csak Törökszentmiklós és Mezőtúr képez kivételt.

Bár az elmúlt években, a második ötéves terv időszakában bővült az öt város ipari bázisa, s ezzel együtt nőtt az ipari munkahelyek száma, az csak kismértékben tudta az igények kielégítését szolgálni.

1960-ban* a Nagykunság városaiban az iparban foglalkoztatottak száma 6033 fő volt, 1966-ban** pedig majdnem kétezerrel több, 7937 fő. Részleteiben az ipari foglalkoztatottak száma 1960 és 1966 között az egyes városokban így alakult:

	1960-ban	1966-ban
Karcag	1589	1983
Kisújszállás	601	917
Mezőtúr	1402	1682
Törökszentmiklós	1758	2476
Túrkeve	503	879

Az ipar ma még egyik városban sem tölt be településformáló szerepet. Karcagon az ipart lényegében a Szerelő és Gépjavító Ktsz és az üvegyár képezi (gépipar és építőanyagipar a profilját tekintve). Kisújszálláson az ipari bázist a Faipari Vállalat jelenti. Törökszentmiklóson két üzem elhelyezkedése komoly gyáripár jövőbeli fejlődésének alapját szolgálja, illetve szolgálhatja. (A budapesti Mezőgazdasági Gépgyár és a Finommechanikai Vállalat gyáregységei.) Ezenkívül az élelmiszeripar is jelentős súlyt képvisel a város iparában. Túrkeve ipari alapját az Autójavító Vállalat képezi és azt különböző kisipari termelészövetkezetek egészítik ki. Mezőtúr ipari fejlődéséből kisebb ipari telepek és több háziipari szövetkezet munkája segíti elő.

Az iparban foglalkoztatottak számát a lakosság egészéhez viszonyítva, az 1965-ös adatok alapján, Karcagon 10 000 lakosra 796 ipari foglalkoztatott jutott. Kisújszálláson 695, Mezőtúron 758, Törökszentmiklóson 1071, Túrkevéen pedig 771 ipari foglalkoztatott esik 10 000 lakosra. A Nagykunság öt városának egészét számolva 1965-ben 10 000 lakosra 837 ipari foglalkoztatott jutott. Szolnok megye egészére ez a mutató 832. Érdekes e helyütt ezzel kapcsolatosan az országos összehasonlítás nyújtotta lehetőséggel élni. A 10 ezer lakosra jutó ipari foglalkoztatottak mutatóját alkalmazva, Komárom megye tekinthető az ország iparilag legfejlettebb megyéjének, ahol 2232 ez az érték. Ezt követi Győr 1688, Legrosszabb Szabolcs-Szatmár megye mutatója (356), majd Somogy megyéjé (621), és Hajdú-Bihar megyéjé (681).

A Nagykunság városaiban a központi szerepkörű funkciók gyakorlásából eredő vonzókörzet Karcag esetében a legnagyobb kiterjedésű. A közvetlen környezetében fekvő településeken kívül vonzása átfogja a Közép-Tisza vidékének számos Szolnok megyei községét. Mezőtúr és Törökszentmiklós közel azonos nagyságú vonzókörzettel rendelkezik, bár Törökszentmiklós már csak járási székhely jellege miatt is jelentősebb. Kisújszállás vonzóhatása a legkisebb, s részben úgy is jellemezhető, hogy Karcag társközpontjának szerepét tölti be. Környezete nagy részére gyakorolt vonzóhatást Karcag is gyakorolja. Túrkeve központi funkciókat ellátó jelentősebb intézményekkel nem rendelkező, vonzása a település határain túlra nem terjed ki.

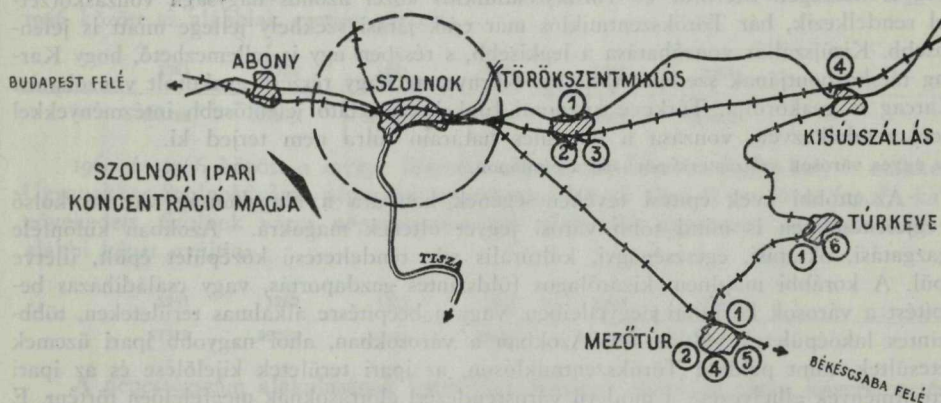
Az egyes városok vonzástérképét lásd a címlapon.

Az utóbbi évek építési tevékenységének hatására a Nagykunság városai külső megjelenésükben is mind több városi jegyet öltenek magukra. Azokban különféle igazgatási, oktatási, egészségügyi, kulturális stb. rendeltetésű középület épült, illetve épül. A korábbi majdnem kizárólagos földszintes gazdaportás, vagy családiházias beépítést a városok központi negyedeiben, vagy a beépítésre alkalmas területeken, többszintes lakóépületek váltják fel. Azokban a városokban, ahol nagyobb ipari üzemek létesültek, mint például Törökszentmiklóson, az ipari területek kijelölése és az ipari létesítmények elhelyezése a modern városrendezési előírásoknak megfelelően történt. E városban például a budapesti Mezőgazdasági Gépgyár és a Finommechanikai Vállalat gyáregységeinek üzemi csarnokai, üzemigazgatási és szociális épületei építészeti kiképzésükben és térbeli elrendezésükben szép és tetszetős alkotásnak ítéltetők, melyek a maguk sajátos módján és léptékében különös tájformáló erővel bírnak s a korábbi évszázadoktól eltérően, más léptéket formálnak az ember szeme elé az alföldi síkság szertetőmlő széles pusztaságában. Megkezdődött e városok központi negyedeinek közművekkel (vízzel, csatornával) való ellátása is. Általánosságban olyan megállapítást tehetünk, hogy a fejlődés ellenére azonban ezekre a városokra még ma is a kevésbé közművesített, sajátos falusias beépítési mód a jellemző.

Összefoglalólag megállapíthatjuk, hogy a táj népességének hagyományos, történetileg kialakult térbeli elhelyezkedése, településrendje, az átalakulás folyamatába került. A tanyák, s a tanyás településmódú népesség száma csökkenőben van. Az országot

átfogó társadalmi-gazdasági fejlődés és átalakulás hatására ezek a városok is elvesztik korábbi egyoldalú agrár-jellegüket, s azokban – bár a jelentkező igények kielégítésétől még messze tartunk – mind több ipari munkahely létesült és létesül a mezőgazdaság nagyüzemi szervezetének kialakulásával és fejlődésével felszabaduló munkaerő helybeni foglalkoztatására. Ugyanakkor e városokból is nagyfokú az elvándorlás, mely döntően a munkaerőmérleg szempontjából legértékesebb fiatal korosztályokat érinti, s kihatásaiban a terület jövőbeni fejlődési lehetőségeit kedvezőtlenül befolyásolja.

A NAGYKUNSAG VÁROSAINAK IPARIFEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI

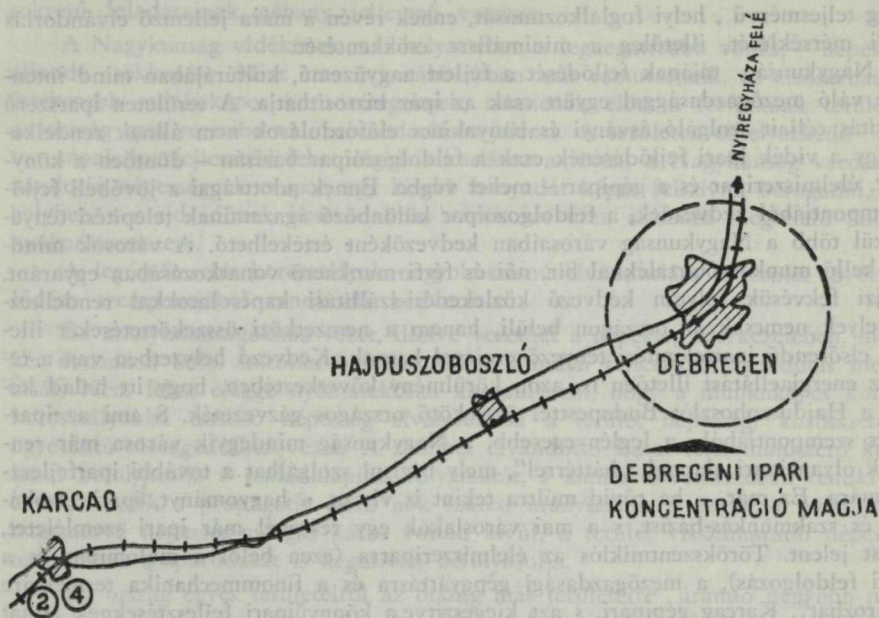

II.

Mi lesz a Nagykovácsok városainak jövőbeni sorsa? Ez nemcsak az érintett terület, hanem az ország településhálózata egésze mai és jövőbeni arányos és tervszerű fejlesztésének egyik legbonyolultabb, s egyben legaktuálisabb kérdése, illetőleg feladata. Mit kell tenni annak érdekében, hogy a mai kedvezőtlen jelenségek, bizonyos vonatkozásban negatív jellegű vonások ellenére, a Nagykovácsok városai is, valóban meginduljanak a fejlődés útján.

A táj legnagyobb, s egyben majdnem egyedüli természeti kincsét a termőföld, az azon folytatott mezőgazdasági termelés alkotja. A mezőgazdasági termelés jellege extenzív, kalászosok, kapásnövények termesztése és a nagyállat-tartás a vidék mezőgazdasági kultúrájának a jellemzője. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével létrejött és mind jobban erősödő nagyüzemek nagy erőfeszítéseket tesznek az intenzív mező- és kertgazdasági kultúrák meghonosítására és szélesebbkörű elterjesztésére.

A mezőgazdaság ma világszerte mélyreható változáson megy keresztül. A mind szélesebbkörű gépesítés, kemizálás iparszerű jelleget ad számára, s kihatásaiban ez

AZ IPARFEJLESZTÉS LEHETSÉGES IRÁNYA, ILLETŐLEG PROFILJA:

- ① ÉLELMISZERIPAR
- ② GÉPIPAR
- ③ FINOMMECHANIKA
- ④ KÖNNYŪIPAR
- ⑤ HÁZIIPAR
- ⑥ KÖZLEKEDÉS GÉPJAVÍTÁS

mind kevesebb munkaerő foglalkoztatását jelenti. Ez alól hazánk sem kivétel. A mezőgazdaság nagyüzemi átszervezése óta eltelt időszak alatt eszközölt igen jelentős beruházások következtében (gépesítés, stb.) a munkaerő nagymértékű elvándorlása, átcsoportosulása ment végbe a mezőgazdaságból a népgazdaság más ágai felé. A jövőbeli fejlődés objektív tendenciáját vizsgálva, a mezőgazdaság munkaerőigénye anyagi-technikai bázisának erősödésével, fejlődésével tovább csökken. Ez a megállapítás érvénytelenné bír a Nagykovács városaira is.

A fejlesztés jövőbeli irányainak meghatározása szempontjából ez azt a következtetést fogalmazhatja meg, hogy csak a mezőgazdaság önmagában, nem szolgálhatja a Nagyikunság városai jövőbeli fejlődésének alapját, s ezen keresztül a munképes korú népesség teljesmévú , helyi foglalkoztatását, ennek révén a mára jellemző elvándorlás jövőbeli mérséklését, illetőleg a minimálisra csökkentését.

A Nagyikunság tájának fejlődését a fejlett nagyüzemű, kultúrájában mind intenzívebbé váló mezőgazdasággal együtt csak az ipar biztosíthatja. A területen iparszerű hasznosítás céljait szolgáló ásványi és bányakincs előfordulások nem állnak rendelkezésre. Így a vidék ipari fejlődésének csak a feldolgozóipar bázisán – döntően a könnyűipar, élelmiszeripar és a gépípar – mehet végbe. Ennek adottságai a jövőbeli fejlődés szempontjából kedvezőek, a feldolgozóipar különböző ágazatainak telepítési tényezői közül több a Nagyikunság városaiban kedvezőként értékelhető. A városok mindegyike kellő munkaerőtartalékkal bír, női és férfi munkaerő vonatkozásában egyaránt. Földrajzi fekvésük folytán kedvező közlekedési-szállítási kapcsolatokkal rendelkeznek, melyek nemcsak az országon belüli, hanem a nemzetközi összeköttetéseket illetően is elsőrendű ipartelepítési tényező erejével hatnak. Kedvező helyzetben van a terület az energiaellátást illetően is, azon körülmény következtében, hogy itt halad keresztül a Hajdúszoboszlót Budapesttel összekötő országos gázvezeték. S ami az ipartelepítés szempontjából a legényegesebb, a Nagyikunság mindegyik városa már rendelkezik olyan ipari alappal, „háttérrel”, mely bázisul szolgálhat a további iparfejlesztés számára. Ez már, – ha rövid múlttra tekint is vissza, – hagyományt, ipari „szokásokat” és szakmunkás-bázist, s a mai városlakók egy részénél már ipari szemléletet, felfogást jelent. Törökszentmiklós az élelmiszeriparra (ezen belől a malomipar és a baromfi feldolgozás), a mezőgazdasági gépgyártásra és a finommechanika termékeire „profilírozhat”. Karcag gépípari, s azt kiegészítve, a könnyűipari fejlesztéseknek adhat otthont. Mezőtúron a háziipar, az élelmiszeripar, a gépgyártás és a könnyűipar, Kisújszálláson a könnyűipar, Túrkevévén pedig a közlekedésgépjavító tevékenység, valamint az élelmiszeripar fejlesztése képezheti a további iparosítás irányát.

Ha a Nagyikunság városainak iparosítási problémáit nem csupán önmagában, csak e városokra vonatkoztatva vizsgáljuk, hanem a nagyobb országrészt tekintve, úgy ezt illetően is kedvező következtetésekre juthatunk. Ezek a városok az ország egy kialakulóban lévő ipari tengelye mentén helyezkednek el, melynek irányát a fő közlekedési kapcsolatok determinálják. Ugyanakkor a nagyikunsági városok hálózatát nyugat és kelet felől egyaránt két dinamikus fejlődő ipari koncentráció „fogja közre”. Az egyik Szolnok városa és környéke, nyugat felől, a másik, bár kissé távolabb, kelet felől a Debrecen alkotta ipari tömörülés. Ez a körülmény a fejlődés, illetve fejlesztés mai, közeljövőbeli és nagy távlatára egyaránt rendkívül kedvező lehet. Az iparfejlesztés elengedhetetlen kooperációs kapcsolatainak kialakulása, fejlődése számára ez kedvező feltételeket biztosíthat. Meghatározó erővel bírhat a különféle termelési ágak üzemei, üzemsoportjai technológiája és szervezés rendje által igényelt, vagy igényelhető kombinációs kapcsolatok formálására. Az ipari vonal egészének fejlődésére kedvező az a körülmény is, hogy egy regionális jellegű infrastruktúra – közös közlekedési-szállítási, energia ellátási stb. rendszer – alakítható ki és fejleszthető. Ez az ipari vonal szolgálhat vázul a népesség különféle igényeinek kielégítését biztosító közintézmények hálózatának elhelyezésére, s annak bázisán egy racionálisabb szerkezetű népesség településrend kialakításához.

III.

Vidék fejlődése szempontjából a döntő hangsúly a közeljövő feladatainak helyes és átgondolt kijelölésével összefüggésben jelentkezik. Bármennyire is szépek, magávalragadóak lehetnek a távlati fejlődés perspektívái, lehetőségei, vagy esetleges célkitűzé-

sei, azok realitása azonban csak akkor képzelhető el, ha ma és a közeljövőben szívós munkával, céltudatosan megteremtik, illetve biztosítják annak megfelelő alapjait. Ilyen megfontolásokat tartva szem előtt, próbáljuk meg elemezni a közeljövő bonyolult és sokrétű feladatainak néhány jellemző vonását.

A Nagykunság vidékének mai helyzetében a legnegatívabb vonás, – népességének állandó csökkenése. Mint arra a korábbiakban már rámutattunk, ez elsősorban a legértékesebb munkaképes korú rétegeknek, mindenek előtt a férfiaknak területünkről az ország más részeibe való elvándorlását jelenti. A területen elhelyezkedő Szolnok városának iparfejlesztési lehetőségei is korlátozva lévén, a Nagykunság városaiból elvándorló népességnek csupán egy kisebb hányadát képes felszívni, befogadni, munkahelyhez, s majd idővel, hosszadalmas várakozás után számára megfelelő lakásviszonyokat teremteni.

A legértékesebb korosztályok nagyobbszámú elvándorlása a terület jövőbeni fejlődése szempontjából rendkívül kedvezőtlen.

Ez aránytalanságokhoz vezet, illetve vezethet a népesség szerkezetében, mely egy-két évtizeden belül károsan befolyásolhatja minden fejlesztési elgondolás megvalósítását. Nem lehet eléggé nyomatékosan hangsúlyozni, hogy a munkaképes korú fiatal korosztályokba tartozó népesség elvándorlása a terület népességi korösszetételében egyoldalú előregedéshez vezet. A zömmel elvándorló fiatal férfi munkaerő kedvezőtlenül befolyásolja a családalapítás folyamatát, s annak következtében rendkívül alacsonnyá válik a propagatív korú nők szülési arányszáma, s ez végső kihatásaiban a nagymérvű népesség-mozgás káros voltán kívül, a terület visszamaradó népességének természetes szaporodását is negatívan befolyásolja.

Az ország egyes területeiről az ország más területeire áramló nagyobb népességmozgás nemcsak azokra a területekre káros, ahonnan azok elmennek, hanem sok vonatkozásban azokat a területeket is kedvezőtlenül vagy károsan érintik, melyek a vándorlás célpontjai. Ugyanis ezeket a területeken, a kívülről beáramló népesség mai helyzetünkben további aránytalanságot vált ki, az ott meglévő, amúgy is bonyolult más előjelű foglalkoztatási problémákat újbakkal tetézi, s további kedvezőtlen helyzetet teremt a gazdasági színvonalukat tekintve fejlettnek jellemezhető, de a lakosság ellátottsága szempontjából ma még nem kielégítő színvonallal rendelkező területeken.

Ennek figyelembevételével az országos és regionális jellegű felmérések és feltárások eredményeire és az azokból levonható következtetésekre támaszkodva, az ország – gazdasági fejlettségi színvonalukat tekintve – viszonylag elmaradott körzeteiben, területein, így vizsgálódásunk jelen tárgyát képező Nagykunság városaiban is, a közeljövő legfontosabb feladata a népesség helybeni foglalkoztatásának minden lehetséges eszközzel való megoldása, s ílymódon a nem kívánatos népességelváándorlás mérséklése, majd a minimálisra csökkentése.

Ezért vizsgálat tárgyát kell képezzék azok a körülmények és lehetőségek, melyek kevésbé beruházás-, illetve állóeszközigenyes módszerek alkalmazásával nagyobb létszámú munkahely megteremtését, létrehozását segíthetik elő. Erre a tervezési területen háromféle lehetőség is kínálkozik, mely szorosan, szervesen kapcsolódhat az ország egésze közeljövőbeni fejlesztési problémáihoz, feladataihoz.

Mint a fentiekben már erről szoltunk, a vidék legnagyobb természeti adottsága, kincse, a mezőgazdaság. A fejlesztés első szakaszbeli feladatainak megoldását is a mezőgazdaság bázisán végezhetjük el, illetve biztoithatjuk. Minden eszközzel célszerű a mezőgazdasági termelés mellék- és feldolgozó ági tevékenységi körökkel való kiegészítése, fejlesztése. Erre számos példát találunk a terület településeiben, városaiban. Ez kettős eredményhez vezethet. Egyrészt a mezőgazdasági termelés objektív jellege folytán, a bizonyos időszakokban szezonálisan jelentkező munkaerőfelesleg foglalkoztatását oldhatná meg, s ílymódon állandó, stabil jövedelemhez juttatva a termelősövetkezetek

tagjait. Másrészt éppen az állandó jövedelem, kihatásában, a népesség mozgásának mérséklését és csökkenését jelentheti. Példaként itt a törökszentmiklósi Aranykalász Tsz esetét említhetjük, ahol a gazdaság intenzív irányú fejlesztése, a gyümölcsös adta lehetőségek a termelőszövetkezetben a feldolgozóipar kialakítását segítik elő, mely a fő termelési feladatok megoldásán túlmenően az ipari-, forgalmazási- és kereskedelmi tevékenységgel kiegészülve, nemcsak a termelőszövetkezet, hanem a városi lakosság egy részénél is biztos foglalkoztatási bázisul szolgálhat. A másik ilyen lehetőség a munkaerő helybeni foglalkoztatására, a mezőgazdasági nagyüzemekkel szoros együttműködésben, a bedolgozó ipar további fejlesztése lehet, kapcsolódva a területen már meglévő ipari üzemek termelési tevékenységéhez. Az ipari foglalkoztatási tevékenységnek ez a köre lehet e városok további ipari fejlesztésének az ösztönzője, előmozdítója.

Bizonyára a közeljövő nem fogja lehetővé tenni nagy állami beruházásoknak a Nagykunság városaiban való elhelyezését, mely nagyobb létszámú ipari munkaerő foglalkoztatását biztosíthatná. Feltételezhető, hogy ebből a szempontból Szolnok és Jászberény városok kedvezőbb adottságokkal bírnak. Ebből következően a szövetkezeti és a helyiipar válhat a közeljövő fejlődési szakaszában a terület iparfejlesztésének legfontosabb elemévé. Célszerű lenne ennek érdekében a terület iparának olyan jellegű felmérése, melyből kitűnne, hogy a Nagykunság városai körül elhelyezkedő Szolnok, Jászberény, vagy akár Debrecen ipari üze­mei az egyes technológiai részfolyamatoknak a Nagykunság városaiban szövetkezeti vagy tanácsi ipari keretek közötti megszervezésével hogyan tudnák bővíteni tevékenységüket, s ezzel a terület foglalkoztatási problémáinak megoldását elősegíteni. Az említett nagy ipari centrumokban több olyan gépipari, könnyűipari, vegyipari és más egyéb jellegű ipari üzem működik, melyeknek termelési, technológiai menetéhez kapcsolódva, azt kiegészítve, bizonyos termékfelelések, alkatrészek, részelemek gyártása egyes üzemegységeknek a Nagykunság városai bármelyikében való elhelyezésével célszerűen megoldható lenne.

A településhálózati és településfejlesztési problémák rugalmas megoldása is nagymértékben segítheti a fentiekben körvonalazott javaslatok, gondolatok kedvező befolyásolását. Itt például a tanyavilágból a városokba, községekbe bevándorolni szándékozó lakosság települési problémáinak helyes, rugalmas megoldása szolgáltathat kedvező feltételeket. A terület több városában már rendkívül pozitív irányú lépéseket tettek egyes termelőszövetkezetek ennek a problémának olyan jellegű megoldására, melynél a településfejlesztési feladatokat helyesen és jól kapcsolják egybe a lakosság foglalkoztatási kérdésével. A felszámolásra ítélt tanyák népességét a termelőszövetkezetek saját anyagi erőiken belül az általuk létrehozandó lakótelepeken helyezik el, biztosítva a mezőgazdasági termelésben változatlan foglalkoztatásukat, s egyben a minimálisra csökkentve a népesség más népgazdasági ágazatokba való átáramlását, illetve a területről való elvándorlását.

* * *

A Nagykunság népének harca vidéke kutúrtájja változtatásáért népünk történelmének egyik legszebb fejezetét képezi. A török hódoltság alatt elvadult tájat a dolgozó nép szívós, alkotó munkája emberi kultúrvidékké változtatta, formálta. A felszabadulás óta eltelt több mint két évtized tudatos alakító tevékenysége fokozatosan alakítja át a korábbi, jellegzetes magyar agrártájat a tervszerű iparfejlesztés segítségével a modern ipari társadalomra jellemző vidékké. Semmi kétség, ha ezt a szívósságot a közeljövő feladatai megoldásánál is alkalmazzuk, arra támaszkodunk, megteremthetjük a Nagykunság városainak a modern társadalmi és gazdasági követelményekkel összhangban álló létalapját, s ezzel biztosíthatjuk a vidék népének további boldogulásához vezető útját.

DR. KÖSZEGFALVI GYÖRGY

Szolnok megye mezőgazdasági nagyüzemeinek ipari tevékenysége

A mezőgazdasági nagyüzemeknek megalakulásuk óta egyik igen fontos problémája, hogy tevékenységük mire terjedjen ki, tehát meg kell-e maradniuk a szigorúan vett mezőgazdasági tevékenységi körben, vagy ezek a korlátok feloldhatók, kiszélesíthetők és hol vannak ennek a határai? E problémakör az 1967. év folyamán hosszú időre rendezést nyert.

Mielőtt e rendezésre, ennek eddigi hatásaira rátérnénk s azt elemeznénk, szükséges röviden áttekinteni az előzményeket.

A termelőszövetkezetek tevékenységi körét a szocialista átszervezés után először az 1959. évi VII. tvr. állapította meg, mely kimondta, hogy tevékenységi körükbe tartozik a mezőgazdasági termelés, az ezzel összefüggő beszerzés és értékesítés. Emellett szűk korlátok között mezőgazdasági melléktevékenységet is folytathattak, valamint segéd- és feldolgozó üzemeket létesíthettek a közös és háztáji gazdaságok termelvényeinek feldolgozására. Ezek szerint tehát az első években, – helyesen – a mezőgazdasági termelés megszervezésére irányították a fő hangsúlyt.

Ezek a keretek a termelőszövetkezetek – és a többi mezőgazdasági nagyüzem, –, megszilárdítása után, szűknek bizonyultak, mert a nagyüzemek működésének elő kell segítenie a gazdálkodás színvonalának, jövedelmezőségének fejlesztését, részben foglalkoztatottsági problémáik megoldását és a jövedelmek emelését. De a lakosság igényeinek fokozott növekedése miatt is ki kell szélesíteni az eddigi tevékenységi kört.

Az állami gazdaságok, az állami erdőgazdaságok és a gépjavitó állomások (előzőleg: állami mezőgazdasági gépállomások) a múltban kevésbé voltak érdekelték a termelőszövetkezetek előbb említett gondjaiban, melyet részben profiljuk és más irányú feladatuk, részben pénzügyi támogatási rendszerük stb. is meghatározott. A jövedelmező gazdálkodás, természetszerűleg a jövőben nekik is alapvető feladatuk.

Az előzőekben vázoltak szükségessé tették, hogy az új gazdaságirányítási rendszer előkészítése során feltárássra kerüljenek a mezőgazdaságban rejlő lehetőségek jobb kihasználásának módjai. Ez a megelőző években megtörtént.

Ezen elképzelések megvalósítását siettették a már 1966 és 1967 években életbe léptetett rendelkezések, melyek a többek között a termelőszövetkezeti (amortizációs, szociális-kulturális, fejlesztési, részesedési és jövedelembiztonsági) alapok képzését írták elő, melynek hatására egyre inkább arra törekednek, hogy berendezéseiket, szállító kapacitásukat, műhelyeiket, és az év jelentős részében szabad munkaerő-kapacitásukat az eddigieknél sokkal rendszeresebben felhasználják, állandó jövedelmet biztosítsanak tagságuknak és az állami támogatási rendszer megváltoztatása, valamint az új hitelrendszer stb. miatt ésszerű, jövedelmező gazdálkodást folytassanak.

De ennek eredménye az is, hogy az új gazdasági mechanizmus reformjának irányelvei között az MSZMP KB a többek között kimondta, hogy a kiegészítő és feldolgozó tevékenységet minden olyan területen engedélyezni kell, ahol lehetővé válik a termelési adottságok jobb kihasználása és a jelentkező igények kielégítése.

Ezen állásfoglalás után látott napvilágot a 18/1967. (VI. 29.) kormányrendelet a mezőgazdasági nagyüzemek gazdasági tevékenységének kiszélesítéséről majd ezt követően az 5/1967. (VIII. 3.) MÉM számú rendelet a mezőgazdasági nagyüzemek kiegészítő tevékenységéről. Ezekben nyert rendezést a kiegészítő termelő és szolgáltató, továbbá a feldolgozó és a közvetlen termelői, értékesítő tevékenység is. Az első csoportban nyert szabályozást az, hogy milyen gépek és eszközök javításával, milyen építő- és talajjavító anyagok előállításával stb foglalkozhatnak. A feldolgozó tevékenységüknek korlátot szab, hogy elsősorban csak a saját gazdaságból és a tagok háztáji gazdaságaiból származó terméket és terményt dolgozhatnak fel, de kivételes esetben együttműködhetnek más mezőgazdasági és feldolgozó üzemmel pl. konzervgyárral stb.

A saját, valamint a háztáji gazdaságokból származó termékeket közvetlenül is forgalomba hozhatják, illetve közvetlenül eladhatják minden szintű és rangú kis- és nagykereskedelmi vállalatnak, de ideiglenes és állandó elárúsító helyet is létesíthetnek.

A fő cél minden esetben a nyereség elérése, – s ezen keresztül a tagság foglalkoztatottsági és anyagi jóléti szintjének emelése –, de természetesen a korlátokat mindenkor be kell tartani. Így például a feldolgozásnál tilalom van ott, ahol a nagyipari kapacitás országosan megfelelően kiépült. De szükséges pl. a szolgáltató- és kiegészítő tevékenységnek az általános egészségügyi, balesetelhárítási és biztonsági intézkedések megtétele stb.

A termelészövetkezetekről szóló 1967. évi III. törvény, valamint a 35/1967. (X. 11.) Korm. sz. rendelet és annak végrehajtásáról intézkedő 6/1967. (X. 24.) MÉM. rendelet alapján az előbb említett tevékenységi körök a legmagasabb fokú jogszabályokban is szabályozást nyertek. A termelészövetkezetekről szóló 1967. évi III. törvény 3. §-a, 43. §-ának (1), (2.) bekezdése, továbbá a 44. §. (1), (2) bekezdései foglalkoznak az említettekkel.

Fentiekből kitűnik, hogy az önálló szövetkezeti vállalatserű gazdálkodás kialakulása során ezen kiaknázatlan területek lehetőséget adnak a mezőgazdaság terméfejlesztésére, az egyes üzemekben tapasztalható foglalkoztatottsági gondok feloldására, valamint a jövedelem növelésére.

Eddigiekben a mezőgazdasági üzemek helyesen olyan termékekből segítették a szükségletek kielégítését, melyekre perspektívában sem számíthatunk állami tulajdonú vállalatok működésbe hozatalára és realizálási problémákra.

Az alábbiakban bemutatásra kerülő jelenlegi állapot is indokolja, hogy a mg. – üzemek közöttük a termelészövetkezetek – ipari tevékenységének helyiipar-politikai kihatásai nem elhanyagolható, ezekkel továbbiakban is számolniuk kell a helyi szerveknek.

Megyénk mezőgazdasági üzeimei az előzőekben ismertetett szabályozást megelőzően is végeztek ipari tevékenységet. Erről az 1966. évre vonatkozóan részletes adatok állnak rendelkezésünkre. Eszerint a kiegészítő tevékenység keretében ipari termeléssel is foglalkozó mezőgazdasági üzemek aránya országosan 58,7⁰/₀, megyénkben viszont ennél kedvezőbb, nevezetesen 64,8⁰/₀. Ezzel a megyék sorrendjében középtájon (10. helyen) helyezkedett el; ugyanis öt megyében a gazdaságoknak több mint 75⁰/₀-a rendelkezik ipari üzemmel (Fejér, Heves, Komárom, Győr-Sopron, Vas megye), de hat megyében ez az arány nem éri el az 50⁰/₀-ot sem. (Zala, Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Somogy, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár megye.)

**Az ipari tevékenységet folytató gazdaságok, valamint a feldolgozó- és melléküzemek
száma szektoronként 1966. évben**

Megnevezés	Megfigyelt gazdaságok		Segéd-	Fel- dolgozó üzemek száma	Mellék
	száma	az összes %-ában			
Allami gazdaságok	13	100,0	13	31	3
Allami Erdőgazdaságok	1	100,0	1	—	2
Allami gépjavitó állomások	11	100,0	11	—	—
Mezőgazdasági termelőszövetkezetek	80	58,4	137	200	54
Összesen:	105	64,8	162	231	59

a) Azon gazdaságok, melyeknél az ipari tevékenységből származó árbevétel az 50 ezer Ft-ot elérte, vagy meghaladta

Megyénkben mezőgazdasági nagyüzemekben elsősorban a feldolgozó tevékenység, de a segédüzemek száma is igen jelentős volt.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek segédüzemei közül leggyakrabban fordultak elő.

- az általános javító műhelyek, 34 mezőgazdasági termelőszövetkezetben,
- a bognár műhelyek — — — — 32 mezőgazdasági termelőszövetkezetben,
- a kovács műhelyek — — — — 35 mezőgazdasági termelőszövetkezetben,
- a szerelő műhelyek — — — — 11 mezőgazdasági termelőszövetkezetben,
- az asztalos műhelyek — — — — 9 mezőgazdasági termelőszövetkezetben.

A termelőszövetkezetek feldolgozó üzei közül legjelentősebbek voltak a darálók (számszerint 79), a tejüzemek (70), a borászatok (37), és a savanyítók (9).

Melléküzemi tevékenységként a termelőszövetkezetek elsősorban homokbányászattal (20 termelőszövetkezetben), fűrészüzemmél (9), vályogveréssel (8), és seprűkészítéssel (7) foglalkoztak.

A megfigyelt mezőgazdasági üzemek az 1966. évben mintegy 110 ipari terméket állítottak elő. Elsősorban olyanokat termeltek, melyek nem igényeltek különösebben új állóeszköz beruházást, hanem viszonylag kevés, vagy egyszerű gyártóeszköz alkalmazásával megoldhatók voltak. Az ipari termelés zöme élelmiszer-, feldolgozó- és építőanyagipari termékek előállítására irányult, de elenyésző mértékben előfordult megyénkben mezőgazdasági alkatrész termelés is, mely a helyi szükségletek kielégítésére hivatott.

Az 1966. évben megfigyelt 80 mezőgazdasági termelőszövetkezet kb. 60 féle ipari terméket állított elő, s ezek közül néhányal, mint pl. vályogvetéssel, savanyúság, főzelékkonzerv és seprűkészítéssel — a megye ipara nem foglalkozott.

**A megye mezőgazdasági üzemeiben termelt és értékesített
fontosabb ipari termékek 1966. évben**

Termék	Megye összesen				Ebből: mg. tsz	
	Mennyi- ségi egység	termelt mennyi- ség	érté- kesi- tés %-ban	a megyei iparban termelt %-ában	termelt mennyi ség	értékesítés %-ban
Élelmiszeripari termék						
Csontos nyershús	q	3056	96,2	5,2	872	86,8
Ebből: csontos marhahús	q	671	93,1	2,5	213	78,9
csontos sertéshús	q	1840	98,0	6,5	258	86,0
Kolbászféle	q	1488	100,0	62,3	1	100,0
Hurkaféle	q	126	100,0	8,0	1	100,0
Etkezési szalonnafélék	q	489	98,0	22,2	2	100,0
Sertészsír	q	426	94,6	3,0	19	68,4
Tejszín	hl	13396	100,0	—	7018	100,0
Főzelékkonzerv	q	2026	100,0	—	2026	100,0
Savanyított káposzta	q	5846	63,2	—	5838	63,2
Bor összesen	1000 l	1502	84,9	—	1030	86,8
Gyümölcspálinka	hl	727	11,0	13,9	727	11,0
Fafeldolgozóipari termék						
Fenyőfűrészáru	m ³	5975	85,8	12,7	286	—
Lombos fűrészáru	m ³	1660	6,2	több mint 14-szerese	1533	3,5
Parketta	m ²	6403	76,2	—	—	—
Nyers parkettaléc	m ³	185	97,3	—	30	100,0
Szegélyléc	fm	435	83,2	—	—	—
Svéd padló és hajó padló	m ²	2054	66,6	—	—	—
Építőanyagipari termék						
Agyag	t	265	—	—	265	—
Homok építési célra	m ³	98806	90,9	—	95695	90,6
Egetett téglá	1000 db	144	21,5	0,1	144	21,5
Vályogtéglá ^{a)}	1000 db	1278	78,5	—	1278	78,5
Gépipari termékek						
Szénagyűjtő	db	77	100,0	—	—	—
Törőgép	db	7	100,0	17,9	—	—
Betonkeverőgép	db	40	100,0	6,9	—	—
Rakodó	db	174	100,0	—	—	—
Egyéb termék						
Laboratóriumi szárító készülék	db	140	100,0	—	—	—
Elektromos gennyelszívó készülék	db	124	100,0	—	—	—
Nádból és egyéb növényi anyagból font kosár	db	7926	89,2	10,7	7926	89,2
Cirokseprű	db	18920	90,7	—	18920	90,7
Vesszőseprű	db	7848	100,0	—	7848	100,0
Háziipari anyagáru	db	35281	100,0	—	35281	100,0

a) Kőszivacs nélkül kisméretű téglaegységben

Természetszerű, hogy mezőgazdasági üzemeink, de elsősorban termelészövetkeze-
teink élelmiszeripari termékek előállításával foglalkoznak, mert ehhez részben megfe-
lelő alapanyaggal, részben kellő munk erővel rendelkeznek és íymódon mód nyílik
arra, hogy ezt magasabb értékű terméként értékesítsék. A mezőgazdasági termékek
feldolgozásával jelentős mértékben hozzájárultak meggazdagításuk lakosságának ellátásához is,
valamint saját állatállományuk korszerűbb takarmányozásához, de jelentős ez az arány
a megye iparában termelt mennyiséghez viszonyítva is.

A sokirányú iparijellegű feldolgozó, termelő és javító tevékenység eredményeként
az ország mezőgazdasági üzemeiben 1966. évben az árbevétel közel 5 milliárd forint
volt, melyből 431 milliót (8,7%-it) megyénk mezőgazdasági üzemei vételeztek be. Az
ország termelészövetkezetei közül az ipari tevékenységből származó árbevételből csak
2,9%-kal részesedtünk és ezzel a megyék sorrendjében csak a 14. helyet foglaltuk el.

Gép- és gépjavitó állomásaink 14,1 %-os részesedésükkel országosan a legnagyobb arányt képviselték, és így az első helyet foglalták el.

Megyénk mezőgazdasági üzemcinek az ipari tevékenységből származó árbevétele 1966. évben – mint előbb említettük – 431 millió Ft volt, mely a megfigyelt gazdaságok összes árbevételének valamivel több mint 1/6-át jelentette. Az állami erdőgazdaságoknál, a gép- és gépjavitó állomásoknál ez az arány elérte a 50–70 %-ot is, mely érthető, mert ezek tevékenysége mindinkább ipari javító jellegű. A javítások egyik felét a mezőgazdasági gépjavítás (traktor, kombájna stb.) a másik felét pedig gépkocsi, motor és járműjavítás képezte.

Az egy gazdaságra jutó ipari árbevétel országosan átlagosan 2,3 millió Ft volt; – a megyében ennél magasabb, mégpedig 4,1 millió Ft, – a mezőgazdasági gépjavitó állomások kimagasló eredményei miatt. Az egyes szektorokhoz tartozó gazdaságok árbevételcínél – hasonlóan az összes árbevételük megoszlásához – jelentős eltérések tapasztalhatók. Legalacsonyabb a termelőszövetkezetekben az ipari tevékenységből származó árbevétel, mely 1966. évben országosan átlagosan 692 ezer Ft, Szolnok megyében pedig 451 ezer Ft volt.

A megye mezőgazdasági üzemel ipari árbevételeinek megoszlása és aránya 1966. évben

Szektor	Fel- dolgozó		Mellék- üzem	Összes értéke (1000 Ft)	ipari árbev.	
	Segéd	üzem árbevétele (1000 Ft)			%-os meg- összes oszlása vétel %-ában	az összes vétel %-ában
Allami gazdaságok	549	30724	12630	43903	10,2	6,6
Allami Erdőgazdaság	41	—	38338	38379	8,9	56,0
Allami gépjavitó állomások	312530	—	—	312530	72,5	73,7
Mezőgazdasági termelőszövetkezetek	3770	28780	3511	36061	8,4	2,4
Összesen:	316890	59504	54479	430873	100,0	16,1

Kiemelkedő árbevételt értek el megyénk mezőgazdasági termelőszövetkezetei közül:

Jászfényszaru a Béke Mg. Tsz	savanyító és tejüzemével	2038 ezer forintot,
Cserkeszőlön a Magyar–Román Barátság Mg. Tsz	borászatával és tejüzemével	1528 ezer forintot,
Csépán a Petőfi Mg. Tsz	borászatával és darálóüzemével	1243 ezer forintot.

Az állami gazdaságok közül pedig:

a Mezőtúri Allami Gazdaság	fafeldolgozó és húsüzemével	12 802 ezer forintot,
a Középtiszai Allami Gazdaság	javító- és tejüzemével	6923 ezer forintot,
a Jászsági Allami Gazdaság	borászatával és húsüzemével	5782 ezer forintot.

Megyénk mezőgazdasági termelőszövetkezeteinek az ipari termelésből származó összes árbevételét lényegében meghatározta ipari termelésük nagysága, de nem mindig követte azt arányosan. Érdeemes felfigyelni arra is, hogy a kisebb földterülettel rendelkező termelőszövetkezetek árbevételeinek általában nagyobb hányada származott ipari tevékenységből, mint a nagyobb földterülettel rendelkező termelőszövetkezetekben. Ez az arány a jövőben nyilvánvalóan megváltozik, mert a nagy földterülettel rendelkező termelőszövetkezetek fokozottan érdekelve lesznek abban, hogy munkaképes tagságukat állandóan foglalkoztassák és ezáltal is hozzájáruljanak részben a munkacsúcsok könnyebb áthidalásához, részben a tagság anyagi érdekeltségének növeléséhez.

**A mezőgazdasági termelészövetkezetek ipari árbevétele
az összes árbevétel nagyságcsoportjai szerint 1966. évben**

Az összes árbevétel nagyságcsoportjai	Összes ipari árbevétel		Egy mező- gazdasági termelő- szövetke- zetre	1000 Ft összes árbevételre		Egy mezőgazda- sági termelőszo- vetkezetre jutó mezőgazdasági terület (kh)
	értéke (1000 Ft)	%o-os meg- osz- lása		jutó ipari árbevétel		
			1000 Ft	Ft		
7 millió Ft alatt	464	1,3	116	21	2421	
7-10	1718	4,8	215	27	2902	
10-15	9679	26,8	387	30	4042	
15-20 millió Ft	6803	18,9	523	31	5245	
20-25 között	2960	8,2	423	19	5919	
25-30	7110	19,7	646	24	7178	
30 millió Ft felett	7327	20,3	611	17	7379	
Összesen:	36 061	100,0	451	24	5139	

A városokban székelő és működő termelészövetkezetek ipari tevékenységének aránya igen figyelemre méltó, ugyanis mind halmozatlan termelési értékűkhöz, mind mezőgazdasági területükhöz viszonyítva kisebb mértékben folytattak ilyen tevékenységet, mint a községekben működő mezőgazdasági termelészövetkezetek. Ennek oka feltehetően az volt, hogy a városokban több alkalom nyílt a különböző szakipari munkák elvégzésére, de ugyanakkor arra is utal, hogy tagságuk részére bőven van még foglalkoztatási lehetőség.

**A mezőgazdasági termelészövetkezetek ipari árbevételének aránya
a városokban és községekben 1966. évben**

Megnevezés	Összes		Egy mg. l. tsz-re jutó árbevétel (1000 Ft)		Halmozatlan termelési érték	Mezőgaz- dasági terület
	árbevétel	%	összes	ebből: ipari		
					%	
Városok	31,3	25,7	18895	371,0	30,7	33,8
Községek	68,7	74,3	18862	487,0	69,3	66,2
Együtt	100,0	100,0	18872	451,0	100,0	100,0

A mezőgazdasági üzemekben 1966. évben országosan mintegy 35 600 főt foglalkoztattak ipari termeléssel, megyénkben valamivel több mint 2800 főt. Ez utóbbiak zöme (1977), gépipari tevékenységet, a többiek pedig élelmiszeriparit (421), a faiparit (352) stb végeztek.

A mezőgazdasági termelészövetkezetek segéd-, feldolgozó- és melléküzemeiben a megyében 297,7 ezer munkanapot dolgoztak (országosan 4346,3 ezer munkanapot). Mindez azt jelenti, hogy a mezőgazdasági gép- és gépjavító állomások kivételével a többi szektor ipari jellegű üzei – átlagosan – igen kis létszámúak. Megyénkben az állami gazdaságokban összesen átlagosan 812 fő, a termelészövetkezetekben pedig 970 fő végzett ipari tevékenységet. Országosan 1966. évben átlagosan az állami gazdaságok egy ipari üzemében 11 főt, a termelészövetkezetek egy-egy üzemében pedig átlagosan két főt foglalkoztattak ipari tevékenységgel. (A megyében 17 főt, illetve szintén kettőt.)

Ez a rendkívül alacsony foglalkoztatottság és a termelőszövetkezeti tagok által teljesített munkanapok száma igen fontos foglalkoztatási teendőkre hívja fel a figyelmet.

A munkanap és az átlagkereset alakulása a megyében

Megnevezés	Átlagosan ledolgozott munkanapok száma			Évi kereset (Ft)		
	1966	1967 a)	%	1966	1967 a)	%
Mg. termelőszövetkezetekben	183	195	106,6	14591	15400	105,5
Allami gazdaságokban	293	295	100,7	19940	21000	105,3
Iparban	306	304	99,3	19824	20100	101,4

Az eddigiekben az 1966. év eredményeit taglaltuk és ebből igyekeztünk olyan következtetéseket levonni, mely az 1967. év várható eredményeit is körvonalazza.

Tekintettel arra, hogy az 1967. évi mérlegbeszámolóik, illetve mezőgazdasági termelőszövetkezeti zárszámadások – ezen anyag összeállításának időpontjában – még nem állnak rendelkezésre csak becsülni tudjuk az 1967. évi ipari jellegű kiegészítő tevékenységüket.

Különbéle megfigyelésekből következtetve feltétlenül az ilyen irányú, tevékenység, illetve az ebből származó árbevétel emelkedésére kell számítani. Erre utalnak azok az elképzelések, melyek már 1967. év elején foglalkoztatták a mezőgazdasági termelőszövetkezetek vezetőit, s mely szerint több területen jelentősen bővíteni kívánták segéd- és feldolgozó üzemek számát. Ilyen irányú igényekkel engedélykérés formájában megkeresték az illetékes járási, városi tanácsok mezőgazdasági osztályait, és ezek 1967. év folyamán összesen 32 mezőgazdasági termelőszövetkezet részére 36 engedélyt adtak ki, melyek közül fontosabb

- a hét építőipari,
- a hét különféle javítóüzemi,
- a négy darálóüzemi és
- a nyolc elárúsító engedély.

A javító-szolgáltatóüzemek között található gép- és motorjavítás, bádogos- és bognárműhely, szobafestő és mázoló részleg, féregirtás, parkosítás stb.

Több termelőszövetkezet kért és kapott elsősorban zöldség-gyümölcs árusításra baromfi eladásra, borkimérésre is engedélyt.

* * *

Mindezek csak kezdeti lépések; – sok kezdeményező és szervező készségre, összefogásra, de nem utolsósorban beruházási tevékenységre van még ahhoz szükség, hogy a törvény adta lehetőségeket mezőgazdasági termelőszövetkezeteink maradéktalanul, jól, mind a tagságuk, mind a lakosság, végső soron az egész népgazdaság érdekében kihasználják. – Ismervén a mezőgazdasági üzemek eddigi eredményeit és életerejét bátran lehet bízni, hogy élni is fognak ezzel a lehetőséggel.

DR. LUKÁCS PÁL

a) Becsült adatok

Túrkeve nevének eredete

I.

Túrkeve jelenkori neve, mint törzskönyvezett helységnév, csak a múlt század második felében lett használatos. Ez a névalak azonban azóta is csaknem kizárólag a hivatalos használatára szorítkozik, mert a benszülött lakosság még ma is *Túrkevi*-nek, vagy még inkább rövidebben *Kevi*-nek nevezi lakóhelyét. Így hívják a szomszéd városok és községek: Mezőtúr, Kísújszállás, Karcag, Dévaványa stb. lakói is Túrkevét. *Túrkevi* alakban találjuk a város nevét Ferenc császár 1808-ban kelt oklevelében is, amely az addigi községet (possessiót) négy országos vásártartás engedélyezésével városi (oppidum) rangra emelte. Visszamenőleg egészen a XV. századig szintén *Túrkevi* néven említik az egykori adatok mind a magyar, mind a latin nyelvű okiratokban, sőt az 1632. és 1571. évi török adóösszeírásokban (defterekben) is. Kétségtelen tehát, hogy a város neve több mint öt évszázadon keresztül *Túrkevi* volt.

Ez a helynév nyilvánvalóan két névből tevődött össze és a névadás alapját a *Kevi*, vagy *Keve* utótag képezi, míg a megkülönböztető *Túr*¹ előtag a Berettyó régi nevére utal. Feltehető, hogy a benszülött lakosság régebben is – úgy mint ma is – a megkülönböztető *Túr* név elhagyásával többnyire csak *Kevi*-nek, *Kevé*-nek nevezte faluját. Még a régi latinnyelvű okiratokban is előfordul a község nevének megjelölésénél az a magyarázatszerű hozzáfűzés, hogy a „Túr vize mellett” fekszik (prope Turvize iacentem. . .). A helynév első tagja ezekután nem szorul bővebb magyarázatra, de annál inkább vitatható a *Kevi*, vagy *Keve* név eredete.

Erre vonatkozóan több vélemény alakult ki, Ezek közül a legromantikusabb és még a közelmúltban is terjedt felfogás a mondabeli *Keve bun vezértől* való származtatás, melynek alapját Uj Péter karcagi nótárius Zádor és Ágota című 1828-ban kiadott verses elbeszélése adja, mely szerint:

Kevének a Túr viz mellett
Ama kies térség kellett,
Hol ma fekszik Túrkeve,
Innen ered a neve.

Uj Péter versének eme néhány sora nyújtott alapot arra az ábrándos elképzelésre, hogy Túrkeve nemcsak, hogy kun, hanem egyenesen *bun* település volt, s *Keve bun vezérnek* valójában talán soha sem létezett mondai alakja még ma is kísérti az őstör-

¹ A Berettyó régi neve

tételemben járatián, de icikes rajongók elképzelését. Még az olyan komoly, nagytudású történész, mint Gyárfás István, a Jász-kunok történetének írója is hajlik a hun lezármazás tudománytalan álmódosása felé, s nem lehet csodálni, hogy utána mások is megemlítik Túrkeve történetével foglalkozó írásaikban a *Keve* vezérrel való kapcsolatot és a hun eredet lehetőségét. Szalai József az Archeológiai Értesítőben 1883-ban megjelenő „Attila sírja” című értekezésében Túrkevét, állítólagos helyi monda alapján (lásd: Uj Péter!), Attila székhelyének és az egyik Holtberettyó medret temetkezési helyének írja, a mondabeli *Kevebázát*, a hunok temetkezési helyét pedig (lásd: Arany J.: Buda halála.) „Forte Turkevi is Cumánia maiori” címen Túrkevéen gyanítja.

Gyárfás egyébként a Túrkevére vonatkozó legrégebbi írott okmánnyal, IV. Béla király 1261. évi oklevelével foglalkozva, a következőképpen fejt ki véleményét Túrkeve keletkezésére vonatkozólag:³ „A tények összevetéséből azt lehet következtetni, hogy I. László nagykirályunk által a Kopolchal vívott csatában elfogott pogány kunok szállásul szolgált, s az egeri püspökségnek valószínűleg oly kötelezettséggel adományozta László király, hogy a pogány kunokat az egeri főpap térítse a keresztény vallásra: e célból építtetett akkor a mai Túrkevében azon köegyház is, melynek alapmadványai a mostani egyház körül szemlélhetők, s melyről a régi *hunvezér* Kevéről nyert ősi neve *Keveegyházára* bővítettett.”

Az említett 1261. évi oklevélből értesültük először arról, hogy Túrkeve legrégebből ismert neve *Keveegyháza* volt. Gyárfás szerint a pogány kunok megtérítése céljából épített egyház (templom) járult hozzá a *Keve hun vezérről* eredő ősi nevének *Keveegyházára* történt bővüléséhez. Ez a feltevés elfogadható volna, ha ma már a forráskritikai tanulmányok alapján nem tudnánk azt, hogy Keve jobbára csak a hiteles történelmi alapot nélkülöző *hunmondában* szerepel, de valójában mint *hunvezér* aligha létezett.³

Gyárfásnak az előbb említett fejtegetése nyújtott lehetőséget arra a feltevésre, hogy a *Keveegyháza* név, mely az 1261. évi oklevélben és ennek későbbi átirásaiban *Kevegháza*, *Keugebáz*, sőt egy helyen *Kuegház* néven szerepel, a kőből épített egyházára, templomára utal, mely a kő régi *köv* alakjából következhet s így a *Kevegyház* név jelentése nem más, mint egyszerűen *Kőegyház*, *Kőtemplom*. Ez a vélemény annál is inkább elfogadhatónak tűnik, mert vidékünkön a kőépítő anyag hiánya és nehezen hozzáférhetősége miatt a kőből épített templom szembetűnő volt és méltán szolgálhattott névadásra. Hasonló helynévadás előfordul közvetlen környékünkön is, így pl. Himesd, vagy Himesegyháza neve „himes” azaz piros téglából épült templomától származhat.

Ezt a kérdést esetleg az dönthetné el, hogy az említett középkori oklevelekben pontosan hogy írják a helység nevét: *Keve-*, vagy *Kev-egyháznak-e*, és hogy vajon ezek az okmányok pontosan örökítették-e meg a község nevét?

A felsorolt eshetőségeken kívül egy újabb feltevés is merült fel városunk eredetére vonatkozólag, melyre az Orsz. Levéltárból újabban beszerzett 1351. évben kelt oklevél nyújt támpontot.⁴ Ez az oklevél a Túrkeve mai határában volt Nácsa nevű középkori falu határnépével kapcsolatos határbejárást tartalmazza s ebben 2 ízben fordul elő városunk akkori neve teljesen tisztán olvashatóan „*Keve*” alakban, minden előtag, vagy utótag nélkül. Kiténik ebből, hogy a helység neve a XIV. század közepén kétségtelenül „*Keve*” volt, s ez a tény rombadönti az előbbi *kövel* kapcsolatos elgondolást, s okot ad arra a feltevésre, hogy *ez volt az első és legősibb neve Túrkevének*.

³ Ld. Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet. Bp., Néptud. Intézet kiadása 1948. OL. DL 4163.

⁴ Gyárfás I.: A Jász-kunok története. II. 303–304. lap.

Felfogásunk ebben a pontban formailag megegyezik a Gyárfáséval ti. ő is azt állítja, hogy *Keve* volt az ősi név, mely szerint a László király által a XI. században idetelepített kunok számára építette Kőegyházáról bővült Kevegyházra.

Eltér azonban a véleményünk abban, hogy míg Gyárfás a *Keve* nevet a mondabeli *Keve hunvezértől* származtatja, felfogásunk szerint ez a *Keve* név *nem hun, hanem régi magyar személynév*, amely semmi esetre sem azonos a Hunkrónikában szereplő, de valóban talán sohasem létezett *Keve hunvezérral*. Előfordul ez a név több helynévben másutt is, mint pl. a régi *Keve* megye, *Keve-vára*, *Ráckeve*, *Kevefalva* (Turóc megyében) *Keveaszó* (ma: Kajászószentpéter), mely utóbbi *Keueazoa* néven, mint a hunok temetkezési helye szerepel a Hunkrónikában, s amelyet Arany János is megénekelt a Buda halálában *Keveháza* néven, de mint látni fogjuk, ennek sincs valójában semmi köze a mondabeli *Keve hunvezér*hez.

Ezek után kérdés, helytálló-e Gyárfásnak magyarázata az 1261. évi oklevél szerinti *Kevegyháza* név eredetéről?

Hogy az „*egyház*” a helység templomát jelzi, az nem vitás, de kérdés, hogy mikor ragadt hozzá az „*egyház*” szó a helység feltehetően ősi „*Keve*” nevéhez? Gyárfásnak azt a feltevését, hogy még I. László király idejében, tehát a XI. század végén, a letelepített kun hadifoglyok megtérítése céljából épített kőegyház nyújtott ehhez a névbővítéshez alapot, semmiféle adat nem támogatja. Ezzel szemben felmerült az a feltevés,⁵ hogy valamely személy, vagy helynevet követő birtokosraggal ellátott egyházas név, pl. Hontosegyháza, Himesegyháza, Nácsaegyháza stb. (Bács megyében egész sereg pusztának a neve), a tatárjáráskor elpusztult templomos falvak neveit jelzi. Ugyanezeknek a pusztáknak nevei a tatárjárás előtti oklevelekben az „*-egyháza*” toldalék nélkül, mint lakothelyek fordulnak elő.

Az 1241. évi tatárjárás alatt, mint tudjuk, az egész országban, de különösen a védtelen alföldi síkvidéken a falvak egész sora, szinte kivétel nélkül, elpusztult, s ezek egy része sohasem épült újra. A tatárok aránylag rövid idő alatt alapos munkát végeztek itt. A többnyire nádból és sárból épített házakat lakóikkal együtt tökéletesen elpusztították, csak a kőből, vagy téglából épült templomok üszkös falai maradtak meg a tatárok kivonulása után. A pusztá telkek helyét később, esetleg még évtizedekig, csupán a még látható egyházáról – a fennálló templomfalakról – emlegették ott, ahol a lakosság még nem költözött vissza, vagy a helység nem települt újra. Évek múlásával a régi falu egykori helyét csak a templomnak még fennálló falai jelezték. Így pl. Nácsa falu helyét az egyedül megmaradt látható objektum, az egyház jelölte, ettől nyerte később a pusztatelek „Nácsaegyháza” nevét. Ugyanezt lehet feltételezni *Kevegyházáról* is.

Ha a már többször említett 1261. évi legrégebbi oklevelünk keletkezésének körülményeit vizsgáljuk, erre magából az oklevél szövegéből kapunk felvilágosítást. E szerint – minthogy a tatárjárás alatt az egri püspökség régi oklevelei elégték – IV. Béla elrendelte, hogy a püspöki javakat írják össze. Az összeírt javak (possessiók) között szerepel a többek közt Póhamarán és Tiszakeddin kívül... „*Kevegyháza a Túr vize mellett*” „Zonouch” megyében, melyeket I. László király adományozott az egri püspökségnek.⁷

A tatárdúlás után, amikor nemcsak a falvak és azok lakói, hanem a birtokviszonyokat rögzítő oklevelek is elpusztultak, a régi földesurak, vagy azok jogutódainak nem kevés gondot okozott birtoklásuk igazolása. A tatárjárás alatt úgyszólván minden

⁵ Györffy György szóbeli közlése.

⁶ Ezt már Vadász Pál is gyanította a „Bíkis-besenyő megyei” írásában Nadányegyházával kapcsolatban.

⁷ Gyárfás I. id. m.

elpusztult, csak maga a lakatlan puszta föld maradt meg, amelyre csak hosszabb idő eltelte után szivárogtak vissza az esetleg életben maradt lakók, vagy újabb telepítés által vált később újból lakottá. Helységünk is bizonyára elpusztult, sőt még a tatárjárás után 20 évvel 1261-ben eszközölt összeíráskor is lakatlan volt, s csak templomának látható falai jelezték, hogy valamikor ez volt „Keve” egyháza. Ezen a néven írták össze az egri püspökség javai között. Ez lehetett a neve későbbi időkben is mindaddig, míg újra nem települt. Mikor pedig újra megszállották, a régi Keve nevét vette fel. Innen van az, hogy az említett 1351. évi oklevélben, vagyis alig több mint, 100 évvel a tatárdúlás után ismét Keve néven szerepel az „-egyháza” utótag nélkül. Vagyis véleményünk szerint Keve egyháza csak ideiglenesen, az idő alatt volt a helységnek az oklevelekben említett neve, míg újból be nem települt, s ettől kezdve minaddig, míg a megkülönböztető „Túr” előnév hozzá nem ragadt, a régi – talán a XI. századi – ősi nevén hívták lakói Kevének.

Hogy az újratelepülés mikor történhetett, erre semmi közvetlen adatunk nincs. Csupán hozzávetőlegesen következtethetünk arra, hogy ez nem sokkal az 1261. évi összeírás után lehetett, de legkésőbb a XIII. század vége előtt. Tudjuk ugyanis azt, hogy míg Kuthen király népének letelepítése a Maros, Körös és Temes folyók tájára közvetlen a tatárjárás után történt, addig a mai Nagykunság területére csak a XIII. század vége felé települtek a kunok. Már pedig a kunokat csak a lakatlan területekre telepítették, s így történhetett meg, hogy míg közvetlen közelünkben Móricot, Kabát, Csorbát stb. kunok szállották meg, Keve, mint lakott hely, kívül maradt a kunszállásokon.

Röviden összegezve az előadottakat, úgy hiszem, közelállunk a valósághoz, ha feltételezzük, hogy Túrkeve legősibb neve Keve volt. Ez a név a tatárjárás után ideiglenesen, amíg az elpusztult helységet újból meg nem szállották, Keve egyháza bővült, majd pedig a XIII. század vége előtt, a tatárjárás után 20, de legfeljebb 60 évvel, amikor régi neve még nem ment feledésbe, az újratelepült falu ismét felvette régi Keve nevét. A XV. századtól kezdve pedig a szóvégi -e hangzónak tájnyelvi kiejtésben -i-re változásával és a megkülönböztető Túr előnév hozzáfűzésével Túrkevi alakban maradt fenn egészen napjainkig. Csak a múlt század második felében és csaknem kizárólag hivatalos használatban vette fel a Túrkeve névalakot. Ebben az összetett névben Túr a Berettyó folyót jelenti, Keve pedig régi magyar személynév.

2.

Ezek után még az szorul magyarázatra, hogy a Keve név miért nem lehet azonos a mondabeli hunvezér nevével és hogy ha nem hun név, mi bizonyítja e név magyar eredetét?

Keve személynév több ízben előfordult a XIII. századig keletkezett helynevekben. Tudott dolog, hogy a magyar falunévadás szabályai szerint a legrégebb falunévek nagy része személynév volt, mely az egyes törzsek, nemzetségek, vagy családfők települési helyét, birtokát jelölte. Ilyen ősi, esetleg honfoglaláskori személynév volt Keve is. A XII. és XIII. században még használt személynév, előfordul a Várad Regestrumban is. A Keve név az ómagyar Kōv szóval azonos, melynek finnugor alakja szintén Kew, vagy Kāw s a kōvet jelenti. A kō törökül, „tas”. V. ö. Tas vezér nevével, s jegyezzük meg, hogy ezzel egyidejűleg fordult elő, mint személynév. Egyébként az árpádkori magyarságnál ilyen nevek is voltak, mint a török „Tas”, magyarul kő, török „Balmaž” magyarul nemlétező. Ezek megfelelő magyar alakjai előfordulnak szóra lefordítva: Kő, Keve, Nomuolou (utóbbi a tihanyi apátság alapító levelében egyik jobbágy neve).⁸ Ebben az időben a török nyelvet a magyarság egy része is ismerhette. A honfoglaló magyarok kétnyelvűségéről Konstantinosz Porphyrogenetosz is ír a „De ad-

ministradon imperii” 39. fejezetében. Azt mondja, hogy a kabarok megtanították a magyarokat a kazár (török) nyelvre.

Ezek után nem szorul további bizonyításra, hogy a *Keve* név, mely egyébként azonos a kétnyelvű honfoglaló magyarság törökös *Tas* vezér nevével, tiszta magyar személynév és helységünk egy ilyen *Keve* nevű személytől kapta a nevét.

Már most lássuk, miért nem helytálló a *Keve hunvezérre*, s ezzel kapcsolatban a *hun* leszármazásra való hivatkozás?

Itt igen messze, őstörténelmünk forrásaihoz, a krónikákhoz és ezek forráskritikai tanulmányozásának eredményeihez kell visszamennünk. Tekintve az egész kérdés rendkívül bonyolult voltát és az idevonatkozó tanulmányok igen nagy terjedelmét, itt most csak egészen röviden, kivonatosan foglalkozunk azok áttekintésével, pusztán csak a felvetett kérdés megvilágítása szempontjából.⁹

Abból kell kiindulnunk, hogy a magyarság őstörténete részben külföldi forrásokon, részben pedig a magyar krónikákban megörökített szájhagyományokon alapszik. A külföldi források közül idevonatkozóan leghitelesebbnek tekinthető Bíborbanszületett Konstantinosz görög császárnak „De adminisrando imperii c. 950. év körüli munkája.

A hazai források közül a legismertebb Anonymusnak fennmaradt „Gesta Hungarorum”-ja kb. az 1200. évből, valamint a majdnem egy évszázaddal későbbi Kézai Simon mester krónikája. Ezekon kívül egészen a XV. századig későbbi keletű krónikák egész sora maradt fenn, mint pl. a Budai, Sambucus, Bécsi Képes Krónika stb. Mindezek a krónikák egy régebbi, még a XI. sz.-ban I. Endre korában készült, de elvesztett ún. *Régi Gestá*-ból merítették a többnyire mondabeli őstörténeti adataikat. Ez a Régi Gesta feltehetőleg még a honfoglaló magyarság szájhagyományaiban alapuló mondáit foglalta először írásba. Ennek jelentékeny részét a XIII. században készült, de szintén elvesztett *Hun-Magyar* krónika, ill. az ezen alapuló fentmaradt krónikaváltozatok tartották fenn. Őstörténetünk leglényegesebb forrásainak tehát időrendben felsorolva a következőket tekinthetjük:

1. Konstantinos császár 950 körül munkáját,
2. A XI. sz-i Régi Gestá-t,
3. Anonymust 1196 és 1203 között,
4. A Hun-Magyar Krónikát kb. 1272-ből,
5. Kézai Simon krónikáját 1285-ből és végül
6. A Magyar Krónikákat (Budai, Sambucus, Bécsi Képes Kr.)

E forrásokból az általunk felvetett kérdést illetőleg a következőket állapíthatjuk meg:

Konstantinos igen pontos és hitelesnek tekinthető feljegyzéseiben az általa *turkok*-nak nevezett magyarok eredetével kapcsolatban semmi említés nem történik a hunokról.

A XI. sz-i Régi Gesta, mely a magyar őstörténet első összefoglalásának tekinthető, a leszármazás bizonyítására megörökíti a Turul mondát, a Csodaszarvas mondáját stb, de semmit sem említ a hunokkal való kapcsolatról. E két legrégebb forrás egyikéből

⁸ Mai jelentésben. „Nem való”, azaz „nem igazi”, „nem létező”. Az ártó szellemek megtévesztésére szolgált, akiknek figyelmét e névvel akarták a gyermekről elvonni.

⁹ A legérdekesebb tanulmány idevonatkozóan Györffy György: *Krónikáink és a magyar őstörténet* című munkája, amely rendkívül nagy meggyőző erővel mutat rá a nem abszolút forrásértékű krónikáink nyomán elterjedt őstörténeti ismereteink nagy részének tarthatatlanságára. A következőkben főleg a munkából merítjük kivonatos, rövid összefoglalásunkat.

sem tűnik ki, hogy a hun eredet hagyományát a magyarság keletről hozta volna magával, sőt pl. a Hunor-Magor monda egyenesen ellentmond az Attilától való leszármazásnak. Őstörténet kutatóink megállapítása szerint a hun-magyar azonosság gondolata Európában keletkezett a X. sz.-ban és csupán irodalmi alkotásnak tekinthető, melynek végső forrása nyugat. Nyugati hatás alatt alakult ki nyugati műveltségű krónikaíróink merész képzeletében az egész hun-magyar származás elmélet, amely első ízben Anonymusnál fordult elő, Attilának az Árpád-ház geneológiájába való besorolásával.

Anonymus, után időrendben a Hun-Magyar Krónika következik, melyről – bár ez sem maradt fenn – ma már csaknem kétségtelenül megállapították, hogy szerzője a IV. Béla idejében élt Ákos-mester, udvari kancellárral azonos. Ez a Hun-Magyar Krónika képezte alapját Kézai és a későbbi krónikák hun-történetének. Ebben szerepel először a hét hunvezér között *Keve-Kaducha*, *Wéla*, *Ethele*, *Reuva*, *Buda* és *Kádár* társaságában – Ákos mester is összeállította leszármazási táblázatát az Árpád-ház történeti jogának és dicső származásának igazolására. De hogy az abban szereplő nevek és események mennyire nélkülözik a történelmi hűséget és hitelességet, mintaképpen szolgáljon az alábbi rövid ismertetés.¹⁰

Anonymus szerint az *Aba* nem ősei (amely nemből ő is származtatja magát) *Ed* és *Edömen*, *Ruthéniában* csatlakoztak a honfoglalásra induló magyarokhoz. Viszont *Attila* fiainak szétszóródásával kapcsolatban elbeszéli *Csaba* magyarjainak elköltözését *Görögországba*. A hantörténet írója pedig az *Árpád* és *Attila* közötti kapcsolatot úgy oldja meg, hogy *Álmos* atviává *Elődöt* teszi, ezt pedig *Ügyektől* származtatja. Szerinte *Ügyek* *Ed* fia volt, akiről viszont megállapítja, hogy *Edömen* testvérével együtt a *Görögországból* *Scithyába* visszaköltözött *Attilafi Csabának* gyermekei. Így mostmár meg van a leszármaztatás vonala *Attilától* *Árpád*ig. Ugyanakkor azonban *Anonymushoz* hasonlóan *Edet* és *Edöment* is szerepelteti a honfoglalókkal együtt, tehát *Árpád* együtt foglalt hont szépnagyapjával *Eddel* és annak testvérével *Edömen*nel.

Ákos mesterről tudjuk, a fennmaradt egyéb oklevelekből, hogy 1244-ben udvari káplán volt, majd székesfehérvári örkanonok, később királynői kancellár és 1272-ig budai prépost. 1266-tól a marszitzigeti apáca kolostor ügyvivője, s ebben a minőségében intézte a kolostor a birtokügyeit. Mint ügyvivő, számos birtokperét vezetett a kolostornak.

Ezek után nem sok magyarázatra szorul, hogyan került bele a *Keve* név is a hantörténetbe, ha tudjuk, hogy *Keve-aszót* (*Keucozoua*) *Uza* fia *Péter* 1271-ben adományozta a margitszigeti apácának. *Ákos* mester, mint az apácák ügyvivője a birtokbejárásokor figyelmes lett ott egy útmenti köemlékre, melynek nem tudta magyarázatát adni. Ennek hatása alatt írta a hantörténetben a kövekezőket: „*Köve* kapitányt pedig amaz út mellett, ahol a köszobor van felállítva, szíttya módra ünnepélyesen a földnek adták és ennek a területnek egyes részeit aztás *Küveaszoának* hívták.”

Ez a köemlék *Kajászószentpéter* közelében állott 1928-ig, s ekkor átszállították *Baracska* község főterére. Megállapították róla, hogy római korból itt maradt *Jupiter* oltárkö volt, három oldalán *Athéne*, *Bacchus* és *Júnó* képmásaival. E három képmás indította a szerzőt arra is, hogy a *cezunmauri* csata leírása után azt írja, hogy az itt elesett *Véla*, *Reva* és *Kadocsa* hunvezéreket is itt temették el.

DR. GYÖRFFY LAJOS

¹⁰ Györffy György: *Krónikáink és a Magyar Őstörténet* c. munkája idevonatkozó részének rövid kivonata.

Irodalmi Kurir – 1932

Egy haladó szolnoki folyóirat kiemelése a feledésből – megtisztelő kötelesség. Teljesebbé válik egy város irodalomtörténeti anyaga, s gazdagodik vele az országos irodalomtörténeti kutatás is. A feledés szó nem túlzás. Negyedszázada múlt csak el, s csaknem eltemették az évek. A szolnoki múzeumban őrzött bekötött évfolyamon kívül, nincs meg egy hazai közgyűjteményben sem. Az Országos Széchényi Könyvtárban is hiába keressük. Az Irodalmi Lexikon sem ismeri. Az *Irodalmi Kurir* 1932 decemberében megjelent számával beszüntette működését. A pontot a végére – minden bizonnyal – a Miniszterelnökség 1758/M. E. III. sz. rendeletével a sajtóosztály vezetője tette. Indokolás ennyi: „Az Irodalmi Kurir című időszakai sajtótermék engedélyezése iránt előterjesztett kérelmet az 1920. évi 4578 M. E. számú kormányrendelet 6. §-a alapján elutasítom.”

Az ügyirat címzettje: Szabó Sándor, Szolnok, Horánszky N. u. 36. sz. lakos, aki *Szandai-Szabó Sándor felelős szerkesztő és kiadótulajdonosként szerkesztette a folyóiratot.*

Az *Irodalmi Kurir szépirodalmi, társadalmi és kritikai folyóiratnak vallja magát.* S ha megnézzük, kik és milyen írásokkal szerepelnek benne, a megjelenő számokban sorra találjuk *Gelléri Andor Endre: Rablás* című novelláját, *Kassák Lajos: Este és emlékezés* című írását, *Radnóti Miklós: Tavaszi vers* című költeményét.

Itt érdemes egy kis kitérőt tenni. A vers először az „Újmódi pásztorok éneke” című kötetben jelent meg, amelyet 1931. április 18-án elkoboztak, a szerzőt, Radnóti Miklóst nyolc napi fogházra ítélte a bíróság Töreký tanácsa 1931. december 8-án Budapesten. S az *Irodalmi Kurir* 1932 márciusában éppen ebből a kötetből közölte Radnóti versét. De folytassuk a sort *Bányai Kornél: Alföld nyitott egében* című versciklusával, *Nagy Lajos: Az elszabadult oroszlán* című novellájával, – s megállapíthatjuk, hogy az *Irodalmi Kurir* méltán vallhatta magát „szépirodalmi, társadalmi és kritikai folyóiratnak.

De kritikai rovatát, a „Kultúrkrónikát” is érdemes átfutni. Mindjárt a februári számban olvashatjuk: Rusznák Sándor: Kiosztották a Baumgarten-alapítvány díjait, – A magyar könyvkiadás 1931-ben, – Szandai-Szabó Sándor: A huszonötéves Nyugat. A következő számokban is találunk kritikai-ismertető írásokat Ambrus Zoltánról, a Pen-Club válságáról, Az ifjúság problémájáról, Babits Mihály: Új anthológiájáról, A gyomai Kner kiadásában megjelent svéd, dán, norvég irodalom kötetéről stb.

Az eddig elmondottak, a folyóiratban közölt írások alapján nyugodtan leszögezhetjük, hogy az *Irodalmi Kurir* vidéken működő, de nem „vidéki” folyóirat, benne él az országos, a haladó irodalom sodrában. De érdemes egy pillantást vetni a korra is. A gazdasági válság nyomasztó súlyát nehezen tűrték a dolgozó tömegek. 1932-ben Szolnokon is, ebben az iparforgalmi jellegű Tisza-parti városban, ahol a leállt fűrészs-

IRODALMI KURIR

SZERKESZTI:
SZANDAI-SZABÓ SÁNDOR

II. évfolyam 2. szám 1932. március hó

TARTALOM

Kovács László előszava: Este és emlékezt.
Kassák Sándor költsége. Öbalditató. — Heszegyi.
Lili Andrási novellája: Szerencsétlenség.
Rudnák Miklós verse: Javassai vers.
Szandai-Szabó Sándor írtja: 1910-ben születtem.
Tudós Emőke verse: Asszony és a borsótyúk.
Kovács Miklós előszava: A hóhé szünetre.
Tóth Gyula verse: Mert a Szegény-lány csúfba veygett rajtam.

KULTURKRÓNIKA

Kassák Sándor Lili Andrási verseskönyve: Hullámjétek. — Jón Miklósy színpadai vázlatja. — A Kék bábelny, a magyar hamisítvány. — Színházak szerepe a Népszóban. — Ambrus Zoltán. — A Lord Robinson-játék és a Pen-Club válsága. — A Vojnits-díj. — Az II. világi háború.

Kovács Károly Ércs. Isztvári regénye: A lélek városa.

Előfizetés:

Egyévre: 6 pengő
Félévre: 3 pengő

Egyes szám ára
60 fillér.

IRODALMI KURIR

SZERKESZTI:
SZANDAI-SZABÓ SÁNDOR

II. évfolyam 6. szám 1932. szeptember hó

TARTALOM

ANKÉT A FÉSTÉSZET JÖVŐJÉRŐL

A problémához hozzászólt a szolnoki festőtelep egész művészgyűjteménye.

Aba-Novák Vilmos	Istókóvits Kálmán	Udvardy Dezso
Chiovini Ferenc	Pólya Tibor	Vidovszky Béla
Fényes Adolf	Pólya István	Zádor István
Förstner Dénes	Révész Péter Pál	Zombory Lajos
	Szidiyi Lajos	

SZANDAI-SZABÓ SÁNDOR előszava: A kereszt.
RUSZNÁK SÁNDOR verse: Éljünk.
REMILLONS ALBERT novellája: A kukorica is él!
KISSNÉ TÓTH LENKE verse: A fekete vőző.
SZÓ GYULA novellája: Kék ház.
SZOLNOKI ERNŐ verse: Álva macska.

KULTURKRÓNIKA

RUSZNÁK SÁNDOR Móra Ferenc emlékkönyve. — Falu Tomás regénye: Öregek. — Hat-körlet a dán irodalomból. — Vándor István verseskönyve: Mielőtt eltemtem.

Előfizetés:

Egyévre: 4 pengő
Félévre: 2 pengő

Egyes szám ára
40 fillér.

Az Irodalmi Kurir 2. és 6. számának címlapja 1932-ben

üzemek, tömeges elbocsátások is forradalmasították a munkásságot, sztrájkok, bérharcok napirenden voltak.

Ilyen körülmények között jelentette meg 1932-ben hét számát az Irodalmi Kurir (február, március, május, június, augusztus, szeptember és december hónapban) a fentiekben felsorolt élvonalbeli írók, költők írásaival.

* * *

Nemrégiben felkerestem Szandai Sándor szobrászművészt, az Irodalmi Kurir egykori szerkesztőjét és kiadóját, hogy a folyóirat történetéről részleteket tudjak meg. A műteremben ragyogó Kassák portré bronzból, lemezdomborítások, épület- és térplasztikák, amelyekből 1968 márciusában kiállítást is rendezünk a szolnoki múzeumban.

* * *

De a műteremben nemcsak a változatos témájú szobrok, plasztikai megoldások bilincseltek le, hanem a művész megnyerő egyénisége is. Rövidesen a folyóiratra terelem a szót, s néhány perc múlva vastag iratkötegben lapozunk. Közte Móricz, Kassák, Gelléri Andor Endre, Németh László, Móra Ferenc levelei.

Ezekből a dokumentumokból kirajzolódik a folyóirat, egy vidéki folyóirat születése, élete.

Először 1929-ben próbál Szanday Sándor engedélyt kapni a „Fáklya” című időszaki sajtótermékre – 5656/M. E. III. – 1929. sz. alatt elutasították.

Azután a Nyugat Szerkesztőségétől kap tanácsot a lapengedély megszerzésére. Móricz Zsigmond 1930. IV. 11-én írja neki: „...Az ön szépirodalmi lapja után érdeklődtem, s mivel most a legnagyobb nehézségbe ütközik, ahogy hallom egy új lapengedély megszerzése, legalább Pesien, – azt a tanácsot kaptam, hogy ha a lap havonta egyszer jelenik meg, s nem többször tíz hónapnál, akkor nem kell hozzá semmi engedély, mert röpiratnak számít...”

Másodszor 1930-ban próbál Szanday Sándor a „Szolnok vármegyei élet” című időszaki sajtótermékre engedélyt kapni. – 1930. június 4-én 2600/M. E. III. sz. alatt elutasították.

Ekkor „Reklám Kurir” címen 1931. június 1-én megjelenteti 10 000(!) ingyen példányban „Gazdasági, társadalmi és szépirodalmi folyóiratát” 12 oldalon, zömében reklámmal. Ehhez az ötletet a Nyugat Barátok Körének ankétján kapta, ahol „...illusztris írók bizonygatták, hogy bekapcsolódhat az irodalom a mai súlyos gazdasági viszonyok között a reklám szolgálatába” – írja Szanday Sándor a folyóirat előszavában.

Vámbéry Rusztem, a Századunk című Társadalomtudományi Szemle szerkesztője 1931. június 24-én kelt levelében ugyancsak a sajtóengedély ügyében küld tájékoztatást:

„...A sajtótörvény szerint lapengedélyre csupán oly sajtóterméknek van szüksége, amely 30 napnál rövidebb időközökben jelenik meg. Voltaképp tehát évente tizenegyszer jelenhet meg a lap, s a tiszteri megjelenés mint maximum csupán szokás... Engedélyre tehát szükség nincs, legfeljebb akkor, ha a lapot kolportázs útján kívánja terjeszteni, amiből az I. fokú rendőrbíró engedélyre van szüksége. Mindez természetesen nem zárja ki, hogy kellemetlenkedjenek, ha akarnak. Így pl. beleszókozhatnak a lap tartalmába s indítványozhatják a vizsgálóbíróknál egyes számok v. röpiratok lefoglalását, esetleg a lap „nemzetellenes” v. „közrendet veszélyeztető” iránya miatt a lap megjelenése akkor is betiltható, ha egyébként, mint nem időszaki lap, engedélyhez kötve nincs is.”

Levele végén megemlíti Vámbéry Rusztem: „Ha a Századunk-ról alkalmilag lead egy hirdetést, úgy ezert természetesen igen hálás vagyok, mert elképzelhető, hogy folyóiratunk „nem rokonszenves” iránya miatt elég nehézséggel küzd és sem gazdag mecénások, sem a kormány támogatásában nem részesül.”

Természetes, hogy a 2. számtól kezdve a Századunk hirdetése rendszeressé válik. S egyes számokban az erdélyi Korunk, vagy a Nyugat hirdetése is olvasható.

A folyóirat gondolata lassan érlelődik, a 4. szám címe már Irodalmi Kurir, de alcímként még szerepel a Reklám Kurir. Az 5. szám (1931. december 1-én) azonban már csak az Irodalmi Kurir névvel jelenik meg. Egyidejűleg megindul a mostmár csak irodalmi folyóirat anyagának, a II. évfolyam 1. számának összehozása.

Már az eddig közölt dokumentumok is rávilágítanak arra, hogy fővárosi folyóiratok neves szerkesztői, írói, mennyire szívükön viselték egy, vidéken meginduló folyóirat segítségét. De az alább következő levelek írói, költői is, mind kézséggel nyújtanak segédkezet az Irodalmi Kurir indulásához – ha néha kételkednek is – a nehéz idők miatt – a folyóirat sikerében.

Gelléri Andor Endre 1931. december 18-án, Óbudán írott levele nemcsak a folyóirat történetéhez adalék, hanem egy megrázó írói dokumentum is:

„Kedves Uram
egy novellát, – a Nyugattól szívesen átengedek Önnek. –

En magam se vagyok öreg, vagy gazdag író. Ha egész éven át írok: kétszáz pengőt keresek ezzel. Ugye nem sok?

Hogy megélek – egy festődében dolgozom mint kelmefestő segéd, beti 18 pengőért. – Elég sokat; napi 10 órát.

Mindezt azért írom meg, – hogy kellő megvilágításba helyezzem az olyan sorokat, mint „batalmas nekilendülését az írói karrier felé!”.

De mivel szegény ember – szívesen segíték Magán.

Máskülönbben elvem – a kéziratot épügy meg kell fizetni, mint akármilyen mást.

Szíves üdvözléssel

tisztelt

Gelléri A. E.

Óbuda, 1931. dec. 18. III. Timár u. 24.

A hónapok óta betegágyban fekvő Móra Ferenc 1932. január 7-én írja:

„Kedves Öcsém!

Október vége óta betegállományban vagyok, erőtetem ugyan az egészséget is, a munkát is, sajnos nem éppen eredményesen. Az élnivaló muszájon túl több nem telik tőlem. Ezért nem tudok birtelen eleget tenni kérésének. Készséggel ígérem azonban, hogy mibelyst valamennyire rendbe jövök, talán már a 2. számra küldök valamit...

Szíves köszöntéssel vagyok öreg kollegája:

Móra Ferenc”

1932. február 5-én Kassák Lajos levele érkezik meg:

„Tisztelt Uram!

Levelét megkaptam, és jól esik olvasnom azt a nagy bizakodást, ami a soraiban van. Különbösen alig tudom elképzelni, hogy ma irodalmi lap vagy könyv vállalkozással akár erkölcsi, akár anyagi sikere lehetne valakinek nálunk. Minden valósággal bedöglött. De ha ön úgy gondolja, ám próbálkozzon.

Megengedem, hogy a Nyugatból átvegye valamelyik rövid írásomat. Lapját még nem kaptam meg. Küldje el, kíváncsi vagyok rá.

Szívesen üdvözlöli:

Kassák Lajos”

A levél facsimiléje a borító 3. oldalán.

Bányai Kornél, az Ady utáni nemzedék tehetséges költője a Tiszaföldvár melletti Homokról küldte levelét 1932. március 12-én. Írói küldeménye mellett még jelenleg is jól hasznosíthatók folyóiratunk számára azok a feladatok, témák, amelyet tanácsként megjelölt:

„Kedves Uram,

megtisztelő soraira csak most válaszolhatok érdemlegesen. Az Irodalmi Kurirt köszönöm, s kedves megemlékezését is. Az irodalmi decentralizáció kérdése ma mindennél aktuálisabb: legújabb irodalmunk kifejezetten vidéki gyökerű. Nem lenne haszontalan dolog, ha ez a táj, emberek stb, melyek Szolnok szférájába esnek, eljuthatnának a teljes művészi megjelenésig. Amennyiben ez lenne az Irodalmi Kurir feladata – fontos missziót tölthetne be. A küldött számban sajnos még alig mutatkozik ilyesmi – holott e nélkül csak efemer jelenség lehet. A lapban tanulmányok jöhetnének az Alföld aktuális problémáiról, a Tiszáról, a Szolnok megyei s általában a Tiszamenti (ma Szolnok a Tiszavidék centruma) szociális kérdésekről, birtokelosztásról, etnográfiai, települési, antropológiai (a Jászság és a Kunság) stb. kérdésekről.

Rengeteg feldolgozatlan anyag, érintetlen területek!

A lapba magam is szívesen írnék ilyen irányban. Egyelőre sajnos alig van szabad időm, e levél is ezmiatt késett.

A Nyugat 1931. júl. 1-i számában „Alföld nyitott egében” címmel egy kisebb versciklusom jelent meg, melyet már itt írtam Homokon. Ezt közlés végett szívesen átengedem az Irodalmi Kurir számára – később – ha időm engedi – elsőkézből is küldök írásokat.

Szeretettel köszönti
Bányai Kornél”

A levél facsimiléje a borító 4. oldalán.

Nagy Lajos akkor éppen Szolnokon tartózkodott. Szociográfiai riportjához gyűjtött anyagot. (Itt tartózkodásával kapcsolatosan lásd Nagy Lajos irodalomtörténeti értékű nyilatkozatát a Jászoknál 1967. évi 1. számában). Így a Nemzeti Szálloda kávéházában vetette papírra az alábbi sorokat:

„Lecke című novellám közlésébe az Irodalmi Kurirnak beleegyezésemet adtam. Szolnok, 1932. IV. 14-én.

Nagy Lajos”

Facsimiléje a borító 3. oldalán.

1932. április 27-én Németh László küldte el a folyóirattal kapcsolatos véleményét:

*„Kedves Uram,
késve és röviden válaszolok. A munka, amelyet végez, hasznos és heroikus. Egy ilyen színvonalú folyóiratot bírni ki Szolnokból – minden tiszteletet megérdemel. Remélem, hogy valami biztatót is írhatok. Meg akartam szervezni, a kis vidéki csoportok országos hálózatát; úgy látszik nem vagyok alkalmas ember a szervezésre. Alakul azonban a közel betekben Pesten egy irodalmi társaság, melyben én is részt veszek, s az teröbe vette a vidéki fiókok szervezését. Okvetlen felbívom a figyelmet az Ön munkájára. Addig is igaz szeretettel üdvözli*

Németh László

* * *

Az irodalomtörténeti értékű dokumentumok közreadása után érdemes volna az Irodalmi Kurir egyes számait ismertetni. Folyóiratunk terjedelme – sajnos – nem engedi meg, hogy ezt tegyük. Kevés szó esett a szerkesztő Szanday Sándor írásairól is (pedig a Nyugat is közölte novelláját.) Kellene szólni a színvonalas illusztrációkról, reprodukciókról, a képzőművészeti cikkekről (a legjelentősebbet „Ankét a képzőművészet jövőjéről” címűt, amelyben a szolnoki művésztelep törzstagjai vallottak ars poeticájukról, a Jászoknál 1966. évi 3. számában már közreadtuk az 1932-es szolnoki szociófóto kiállítással kapcsolatosan).

E haladó szolnoki folyóirat kiemelésével a feledésből teljesebbé válik Szolnok irodalomtörténeti hagyománya, s gazdagodik vele az országos irodalomtörténeti kutatás is.

Meggyőződésünk, hogy a közölt dokumentumok hozzásegítik az olvasót a 30-as évek gazdasági, irodalmi életének jobb megértéséhez. Emberközelse hoznak olyan írókat, költőket, akiket ma már az irodalomtörténet a legnagyobbak közt tart számon.

KAPOSVÁRI GYULA

Tisztelt Úr,
 kedves megköszönés a jól elkészített
 és a nagy bizalommal, amivel a
 szerkesztés. Különben elég tiszte-
 letteljes, hogy az újságban, hogy
 az újság világhírűvel álljon szem-
 be, és még a régi sorsok felvételére
 valószínűleg valószínű. Mindezen való-
 sággal becélték. De ha én még pro-
 volóján, a nagy példaképem.
 Megszegte, hogy a Magyarországi író-
 ról valószínűleg írni szeretnék.
 Lejjét még nem lehet meg-
 küldje el, kíváncsi vagyok rá.
 Gyiszta újság:
Kassák Lajos

Kassák Lajos levele az Irodalmi Kurirhoz. 1932. február 5.

Lecke című novellám közlésére az Irodalmi
 Kurirban beleegyezésüket adtam
 volna. 932TV/14 - én
 Nagy Lajos

Nagy Lajos írása az Irodalmi Kurirhoz

